
CRNOGORSKI SVEŠTENICI – GLAVARI, OFICIRI I RATNICI

Srđa Martinović

Historical circumstances have caused church and military functions in Montenegro to be intertwined and connected for a long period of time. In permanent defence against constant attacks, the Montenegrin priests were the organizers of battles, and often the military commanders in war and leaders in peace. There was no war or fight in which Montenegrin priests did not take a prominent part. Although Montenegro became a secular state in 1852, priests were military ministers, generals, heroes and distinguished warriors, senior military commanders, judges, deputies, and even the presidents of the Montenegrin Assembly until the early 20th century.

Odlazaskom Đurđa Crnojevića iz Crne Gore 1499. godine, svjetovna vlast je ostala u rukama crnogorskog mitropolita Vavile. Nužnost istorijskih prilika učinila je da Crna Gora punih 350 godina ima specifičan teokratski oblik vladavine. Od početka 16. vijeka pa sve do 1852. godine svjetovna i duhovna vlast u Crnoj Gori je u rukama crnogorskim vladika. Crnogorski gospodari u crkvenim mantijama sa mačem i krstom vladali su Crnom Gorom u najtežem njenom periodu, kada je Osmansko carstvo kao svjetska sila bilo u usponu svoje snage. Stalni

nasrtaji na onaj dio Crne Gore koji je ostao slobodan uslovlili su da Crna Gora postane svojevrsan vojnički logor koji se branio od napada. Pored duhovne i civilne vlasti, crnogorski mitropoliti su držali i vojnu vlast, jer je u slučaju rata naoružani narod sačinjavao crnogorsku vojsku. Njen faktički vrhovni komandant bio je mitropolit kao sveštenik najvišeg ranga. Pod teretom obaveza i permanentog rata mitropoliti su više postajali državnici i vojskovođe, a mnogo manje duhovnici jer je vremena za crkvene i religijske vlasti bilo veoma malo. Iako po pozivu sveštenici, osim mantija i krsta oko vrata ni počemu se nijesu razlikovali od ostalih vladara, jer su se bavili profanim poslovima, uređenjem državnih poslova, odnosima sa drugim državama ali i tipičnim vojnim stvarima, poput snabdijevanja vojske sve do strategije i taktike koju su primjenjivali na bojištu. Mitropolite kao vojne komandante možemo pratiti još od vremena Rufima II i Visariona Bajice koji su predvodili oružane odrede u borbama. Mitropolit Danilo Petrović komandovao je crnogorskom vojskom 12. jula 1712. godine u bici na Carevom lazcu protiv osmanske vojske kada je bio ranjen. U ovoj bici crnogorska vojska je bila podijeljena u tri odreda koji su dočekali vojsku Ahmet-paše i do nogu je porazili. Komandovao je i oktobra 1717. godine, u zajedničkoj akciji sa mletačkom vojskom, odredom od 1200 Crnogoraca prilikom napada na osmansku vojsku kod Bara.¹ Izvještaj generalnog providura za Dalmaciju govori o primjeru lične hrabrosti koju je pokazao mitropolit Danilo.² Zapažen je i njegov rad na stvaranju vojne organizacije, pa je tako u novembru 1717. godine podnio prijedlog o formiranju deset četa sastavljenih od ljudstva sa teritorije tadašnje Crne Gore, Paštrovića i Zete, koje bi brojale 4.000 vojnika. Glavni zadatak ovih četa bio bi čuvanje granice i

---

¹ Andrijašević, Živko, *Dinastija Petrović-Njegoš*, Ministarstvo kulture, Cetinje, 2015, str. 44.

² Isto.

puteva između osmanske i crnogorske teritorije, kao i odbrana u slučaju napada osmanske vojske.³

Kao vojnog komandanta najizraženija je uloga Petra I Petrovića koji je odnio dvije velike pobjede na Martinićama i Krusima jula i oktobra 1796. godine komandujući crnogorskom vojskom protiv osmanske vojske. U bici na Martinićima, Petar I predvodio je crnogorsku vojsku jačine 3.400 ratnika. Crnogorska vojska je bila podijeljena u dva odreda, a prvim odredom koji je predstavljao glavninu vojske komandovao je lično Petar I. Nakon teške bitke koja je trajala čitav dan, Petar I je sa svojim snagama uspio da potisne osmansku vojsku u popodnevnom časa da bi tokom noći osmanska vojska koja je pretrpjela težak poraz počela sa povlačenjem. Mahmut-paša je iste godine napao Crnu Goru, glavninom crnogorske vojske komandovao je Petar I koji se sukobio sa osmanskim snagama 22. septembra na Krusima. U bici na Krusima osmanska vojska je teško poražena, a posječen je Mahumt-paša, glavni komandant osmanske vojske. Ova veličanstvena pobjeda imala je važan politički efekat i na unutrašnjem ali i međunarodnom planu. Njegova vojna vještina doći će do izražaja i u borbama za Primorje. Austrija koja je držala Boku Kotorsku pretrpjela je poraz od Napoleonove armade i morala je ustupiti mjesto francuskim snagama u ovim oblastima. Početkom 1806. godine Petar I je sa crnogorskom vojskom zaposjeo Perast, Herceg Novi i Kotor kao bi onemogućio dolazak francuskih snaga.⁴ Ubrzo je došla ruska flota čiji je plan bio da uz pomoć Crnogoraca zauzma Dubrovnik koji je bio pod francuskom kontrolom. U sadejstvu sa ruskim jedicama, Petar I na čelu crnogorskog odreda komandovao je u maju i junu 1896. godine osvajanjem Cavtata i operacijama oko Dubrovnika. Mitropolit Petar I u februaru 1807. godine prisustvovao je sastanku koji je

---

³ Isto, str. 44–45.

⁴ Isto, str. 118.

održan u Kotoru sa ruskim oficirima kada je dogovoreno da se otpočne sa vojnim operacijama u Hercegovini. Petar I napravio je plan vojnih dejstava u Hercegovini, a organizovao je i crnogorski odred od nekoliko hiljada ratnika. U toku borbi sa francuskim snagama u Boki Kotorskoj, Petar I je odbio prijedlog maršala Ogista Marmonta o francuskom pokroviteljstvu nad Crnom Gorom. U toku povlačenja francuskih snaga u septembru 1813. godine, Petar I na čelu crnogorske vojske od sedam hiljada boraca zauzeo je Budvu, Herceg Novi i sva mjesto u Boki Kotorskoj osim Kotora.⁵ Sazvao je i organizovao skupštinu u Dobroti 29. oktobra 1813. godine kada je proglašeno ujedinjenje Crne Gore i Boke koje je kratko trajalo zbog velikih sila koje su već postigle dogovor sa Austrijom da joj ustupe posjede na primorju kako bi se priključila koaliciji protiv Napoleona.

Njegov nasljednik Petar II nije vodio crnogorsku vojsku u tako slavnim pobjedama, ali je pokazao izuzetnu ličnu hrabrost, koja se naročito istakla u borbama crnogorske i osmanske vojske na Skadarskom jezeru, naročito za ostrvo Lesendro 1843. godine. U ovoj borbi Petar II lično je učestvovao i rukovodio manjim odredom Crnogoraca, ne želeći da se sklanja pred neprijateljskim kuršumima kojima je bio laka meta. Prema sačuvanom svjedočanstvu engleskog putnika Čarlsa Lemba Petar II je pokušavao topovima da ugrozi osmansku posadu: „Vladika sa sobom nije imao više od pedeset ljudi... Najzad se Vladika približi najboljem topu želeći da okuša svoju vještinu. Dugo je nišanio, zatim opali, kliknuvši pobjedonosno kad granata pogodi kameni zaklon na vrhu kule. To je baš bilo mjesto koje je nišanio, a ovaj hitac bio je najbolji koji je dosad ispaljen.“ Zbog njegovog požrtvovanja za održaj ostrva poznata je izreka „Izgore ka' vladika za Lesendrom“. Važan je njegov doprinos formiranju centralnih organa vlasti 1831. godine,

---

⁵ Isto, str. 126.

Senata, Gvardije i Perjanika. Senat se, pored ostalih poslova, bavio i vojnim stvarima, mobilizacijom i opremanjem vojske, dok su perjanici bili vojno-policijski odred koji se osim tjelesne zaštite vladara bavio i sprovođenjem njegovih odluka, a obavljao je i povjerljive misije za državne potrebe. Petar II je zagovarao ideju da buduće glavare naroda i vojske treba prvo primiti u sveštenečki red. Ova naredba će naročito doći do izražaja za vrijeme knjaza Danila kad su stasali mladići koje je zapopio Petar II. Rukopoloženje za sveštenečki čin nije značilo primarno posvetiti se tom pozivu, već se radilo o svojevrsnoj pripremi da se postane glavari ili vojni starješina. Služba Bogu u Crnoj Gori primarno je značila službu otadžbini Crnoj Gori, čemu je bilo podređeno sve drugo. Shodno zamisli Petra II, priprema mladića za glavarske i vojne dužnosti podrazumijevala je dobijanje sveštenečkog čina, pri čemu se nije insistiralo toliko na formalnim crkvenim propisima i uslovima, koliko na valjanosti mladića i porijeklu porodice iz koje dolazi. Koliko se nije vodilo računa o tačnim propisima za prijem u sveštenike najbolje govori nekoliko postupaka Petra II kada je na jednoj jutarnjoj liturgiji zapopio 62, a na drugoj 75 popova. Slično je postupio i 1847. godine kada je rukopoložio odjednom čak 72 sveštenika po „skraćenom postupku“. Na komentare pravoslavnih crkava Petar II je u svom stilu odgovorio da on ne krsti samo vodom i duhom, nego da postupa tako jer je tim sveštenicima u dužnosti da često krste „vodom ili krvlju“. U njegovom lakonskom odgovoru ogleda se sva suština ovog specifičnog odnosa dvije vlasti i dva principa. On zapravo objašnjava da su crnogorski sveštenici u borbi za odbranu Crne Gore primorani da budu prije svega ratnici, a da je vjera u tom trenutku ideja koja okuplja i pokreće, ideja koja stoji naspram druge, u tom trenutku suprotstavljene vjere. Ovi postupci značajno su uvećali broj sveštenika kojih je bilo oko 500, u tom periodu bilo je 200 crkava, 11 manastira i oko 120.000

stanovnika. Manji dio sveštenika opredjeljivao se isključivo za obavljanje vjerskih rituala, najveći dio njih postali su glavari, uzgred, sekundarno obavljajući najosnovnije sveštenečke poslove, dok je jedan dio potpuno zanemario sveštenečki poziv, posvećujući se u potpunosti vojnim i civilnim dužnostima, a zadržavajući samo titulu popa ispred glavarske. Ovakva situacija trajala je sve do posljednjih dana Crne Gore. Nakon smrti Petra II, dolaskom na vlast knjaza Danila, Crna Gora 1852. godine postaje sekularna država, a mitropoliti ostaju duhovni vladari Crne Gore. Iako je zakonom bilo predviđeno da se oni biraju iz porodice Petrović-Njegoš, zbog objektivnih okolnosti prvi mitropolit sekularne Crne Gore bio je Nikanor Ivanović izabran tek sedam godina kasnije. Stopama svojih prethodnika nastavili su i mitropoliti Ilarion Roganović (1828–1882) i Visarion Ljubiša (1823–1884). Interesantan je opis britanskog arheologa i putopisca Artura Evansa mitropolita Ilariona za kojeg između ostalog kaže: „Nisam li ga video jedne letnje večeri, gde nesputan svojm dugom odorom, baca kamen s altetskimi članovima svoga stada.“ Mitropolit Roganović je bio povučen i mirnog karaktera, naročito je istaknut njegov humanitarni rad u Veljem ratu, kao i uloga u zbrinjavanju hercegovačkih izbjeglica u Crnoj Gori kao predsjednika Crvenog krsta. Visarion Ljubiša je u Veljem ratu 1876–1878. godine bio vojni sveštenik crnogorskog Glavnog štaba koji je vodio operacije i bitku na Vučjem Dolu jula 1876. godine. Član Odbora za stradajuće Hercegovce kao preteče Crvenog krsta bio je i ugledni proto, Stevo Kapa sa Uganja. U mlađim godinama u Krivošijskom ustanku 1869. godine učestvovao je i potonji mitropolit Mitrofan Ban, kao i u borbama na Morači u Veljem ratu, zbog čega je od knjaza Nikole odlikovan Zlatnom medaljom za hrabrost i sabljom za pokazano junaštvo. Prilikom uručivanja sablje aprila 1910. godine knjaz Nikola je Mitrofanu Banu rekao: „Nemam čime više da Vas odlikujem i da Vam

ukažem znak vidne i trajne moje pažnje. Imate Obilica medalju za hrabrost.....; imate sablju – simbol junaštva, kojom ste se borili sa slobodu našeg naroda; imate moj najviši orden i ja ne znam čime više da Vas odlikujem za Vaše zasluge do mojom ljubavlju i trajnom naklonošću.“ Za vrijeme knjaza Danila sveštenici su se kao i ranije oblačili kao i drugi Crnogorci, nijesu nosili bradu, bili su uvijek sa oružjem i učestvovali su u ratu, obavljali su domaće poljoprivredne poslove, bavili se trgovinom i slično. Jedino su kaluđeri, kojih je bilo ne više od desetak, imali izgled sveštenika.

Sve do druge polovine vladavine knjaza Nikole, specifična uloga crkve u odnosu na crnogorsku državu imala je za posledicu da crnogorsko sveštenstvo bude više laičko nego religijsko. Do određenih promjena u ovom smislu dolazi 1864. godine naredbom miroljubivog mitropolita Ilariona Roganovića da svaki sveštenik mora da pušti bradu, ukoliko i dalje želi da ostane u istom zvanju, dok su i dalje mogli da nose crnogorsku narodnu nošnju. Ovo je naišlo da otpor većine sveštenika, koji su prednost davali vojničkim činovima, a manje crkvenim. Valtazar Bogišić nas obavještava u svojim djelima da su sveštenici prihvatili mitropolitovu naredbu tj. puštiti bradu, ali da su istovremeno zadržali vojne i civilne funkcije. Bogišić ocjenjuje da ih ima više od polovine koji su i dalje senatori, serdari, vojvode, komandiri, kapetani, stotinaši ili desečari. Napori mitropolita da smanji broj militantnog sveštenstva i zaokrene kurs kao njegovoj demilitarizaciji, nijesu nailazili na puno razumijevanje i ovaj proces trajao je gotovo sve do kraja crnogorske države. Koliko je bila jaka veza između rata i vojske sa jedne strane i crkve sa druge, najbolje govori činjenica da je 1871. godine uvedena vojnička nastava u Bogoslovsko-učiteljskoj školi. Ovim činom je zapravo prvi put definisana i uređena uloga vojnog sveštenstva, kojom se tačno određuje uloga sveštenika i kao vojnika da obavlja svoje ratne dužnosti i

kao vjerskog lica da podiže moral i brine o duhovnoj spremnosti crnogorskih ratnika. List *Crnogorac* informiše o ovome i kaže: „Crnogorski sveštenik od danas mimo svoje sveštenečke dužnosti u vojsci, biće i izučeni vojnik, i ako baš i ne uzdejtstvuje fizično u boju, kao takav biće znatna činjenica u vojsci, naročito u ratno doba, na samome bojištu, đe će prvo kao vojnik, sa svojijema savjetima, sa svojijem znanjem pomagati, a drugo kao sveštenik sa svojijem Hristovijem slovom ukrepljivati vjeru i duh u vojsci.“ Učenici Bogoslovije dobijali su i oružje, prilikom čega je organizovana svečanost podjele oružja od strane knjaza Nikole. Iz načina organizovanja vojne nastave i precepcije tadašnje crnogorske javnosti može se zaključiti da je primarna uloga školovanja crnogorskih mladića za sveštenike bila i dalje posvećenost konačnom oslobođenju Crne Gore, a da je njegovanje vojničkog crnogorskog načela i moralnog kodeksa pretpostavljalo religijsko znanje i sveštenečki poziv. Čak su i pojedini učenici na duhovnim akademijama u inostranstvu postajali proslavljeni strani i domaći oficiri i vojskovođe poput generala dvije vojske – Jovana Popovića-Lipovca ili Mitra Bakića sa Moskovske duhovne akademije koji je kasnije postao uspješan crnogorski diplomata. Istraživanja koja je uradio Bogišić govore o tome da se najveći broj učesnika Bogoslovije opredjeljivao za učiteljski, a manje za sveštenečki poziv. Sveštenečki poziv u Crnoj Gori bio je relativno malo popularan, samo u onoj mjeri koliko je to podrazumijevalo i obavljanje druge dužnosti tj. vojnog ili civilnog položaja. Crnogorci su u popovima videli vojne starješine i narodne glavare kod kojih se cijenilo junaštvo, hrabrost, uspješnost u ratu i druge profane karakteristike poput fizičkog izgleda, morala, porijekla, rječitosti, a manje njihove religijske naobrazbe, vjerskog života i duhovnosti. U tadašnjoj Crnoj Gori naročito se nerado odlazilo u kaluđere što je podrazumijevalo odricanje od svjetovnog života, u prvom redu od zasnivanja porodice i produžavanja loze

što je za crnogorska bratstva i životno poimanje bilo od krucijalnog značaja, jer se sve mjerilo davanjem otadžbini sposobnih i dobrih ratnika.

Istorija Crne Gore je istorija ratovanja i borbi za odbranu nezavisnosti i slobode. Takve istorijske okolnosti uticale su da Crnogorac postane ratnik, kojemu je odbrana države glavno zanimanje, a pokazivanje u ratu glavno mjerilo u društvu. U uslovima stalnog rata, koji su vodila sveštena lica u Crnoj Gori stvorio se jedan vojni, a uopšte i društveni specifikum da se na čelu cjelokupne vojske nalazio sveštenik, a da su ostali niži sveštenici bili nosioci ne samo državnih, već i vojnih funkcija i poslova. Od toga perioda pa gotovo do njenog nestanka, u Crnoj Gori postoji visok stepen jedinstva između sveštenečke i vojničke dužnosti. Prvi vojni zapovjednici nižih jedinica bili upravo sveštenici – popovi ili protopopovi. Stvorene su popuno prirodne oklnosti da su na mjestu komandanata vojnih jedinica postavljani popovi, naravno iz redova onih koji su se pokazali u borbama kao junaci. Tokom trajanja crnogorske teokratije, ali i nakon tog perioda, sveštenici su bili neka vrsta glavarskog sloja u miru i u ratu. Tako je Petar II za perjaničkog kapetana, zapovjednika svoje garde, postavio popa Nikolu Kaluđerovića. Stefan Đonović iz Tomića u Crmnici 1837. godine pominje se kao pop i kapetan od crmničke Gvardije. Isto je uradio i knjaz Danilo kada je za komandanta garde postavio popa Đura Kusovca koji je na čelu ove jedinice pokazao ogromno junaštvo u borbama na Grahovcu 1858. godine, gdje je poginuo sa većinom svojih gardista. Komandir garde je bio i pop Savo Plamenac koji je učestvovao u borbama u Godinju, Krnjicama, a sa svojim gardistima je ratovao u Pivi, Dugi, Planinici na Rasinoj glavici, a u Veljem ratu komandovao je dijelom crnogorske vojske na Sutormanu, Vučedabićima itd. Pop Mašan Nikčević (1824–1906) je bio desečar Garde knjaza Danila od 1853. godine, crnogorski senator i stotinaš Stubičke čete

opjevan je u više pjesama, a nosilac je i više odlikovanja. Za vrijeme Petra II stotinaš i plemenski kapetan je bio pop Petar Pešika Mašanović (1810–1882), njegov pobratim i poznati junak u borbama na Skadarskom jezeru, pisac memoara i nosilac džeferdara Baja Pivljanina koji mu je poklonio Petar II. Među sveštenicima bilo je najvećih crnogorskih junaka poput protopopa i četovođe Luke Jovovića iz Markovine koji je poginuo 1858. godine na Grahovcu. U doba knjaza Danila, pop Luka je bio njegova desna ruka, istakao se u borbama u Dugi Nikšićkoj, a poznato je njegovo pismo koje je 1858. godine uputio knjazu Danilo u kojem mu kaže: „Vaša svjetlosti, koja je vajda što smo se rađali, ako se s kim ne bismo“. Opjevao ga je veliki vojvoda Mirko Petrović u svom *Junačkom spomeniku*.

Među najvećim junacima se ubraja i njegov brat pop i četovođa Mila Jovovića koji je hrabro poginuo prilikom oslobođenja Nikšića 1877. godine. Ovu praksu nastavio je i crnogorsku suveren Nikola I. U Veljem ratu 1876–1878. godine jedan dio vojnih zapovjednika bili su sveštenici sa visokim vojnim činovima. Tako su komandanti bataljona bili komandir i pop Đoka Mijušković (1824–1907), komandir i pop Simo Nikov Radulović (1826–1916), sa 18 godina vladika Petar II ga je rukopoložio za sveštenika, učesnik je bitke na Grahovcu i Druge Omer-pašine godine, veliki junak i pametar. Narodna pjesma o njemu kaže: „I Spuž tvrdi na kraj vode Zete / Pamti Sima i njegove čete / A Kolovoz u oblake prima / Krilatoga orla popa Sima“. Komandir i pop Đoko Jokašev Pejović (1835–1901), hrvatbaša, istakao se u bici na Fundini, komandir i pop Zarija Gavrilov Protić iz Prisolja Kraljskih, glavar u dolini Lima, komandir Kraljskog bataljona u Veljem ratu, potom plemenski kapetan, Marko Cemović ga naziva „najljepši Vasojević“, zatim komandir i pop Marko Živkov Vukanović (1830–1905, rukopoložen za sveštenika sa 18 godina 1850. godine od strane Petra II, istakao se junaštvom, njegov bataljon na Vučjem dolu

odlikovan je Obilića medaljom, a i on sam je nosilac Obilića medalje), a među popovima komandirske činove imali su i Radovan Marković (1844–1901), komandir Piperskog bataljona, Nikola Simović (istakao se u borbama 1861. godine, komandovao u Veljem ratu Bratonožićkim bataljonom, dobrovoljac u Prvom balkanskom ratu, hrabrio je i stojao uz vojnike svoje čete, njegovog sina Jakšu strijeljale su austrougarske vlasti 1916. godine, pop Nikola poručio je: „Sine Jakša, budi hrabar i drži se junački“, nosilac je visokih odlikovanja među kojima i Karađorđeve zvijezde) i Mitar Dabanović (komandir Seosko-šestanskog bataljona u Veljem ratu). Interesantno je da je među serdarima i vojvodama kao najvećim vojnim i civilnim titulama u ranijem periodu takođe bilo popova kao npr. Serdar i pop Joko Vojvodić, vojvoda i pop Simo Vojvodić, vojvoda pop Ilija Plamenac, vojvoda i pop Đuro Kusovac, vojvoda i pop Bogdan Zimonjić, vojvoda i pop Risto Bošković, vojvoda i pop Jovan Radović dok je Mašo Đurović bio jedini pop među crnogorskim brigadirima, a imao je i titulu vojvode. Njegov otac Andro bio je sveštenik i plemenski kapetan, a Mašo je uspješno komandovao odredom crnogorske vojske na Krnjicama, a zatim i u Veljem ratu i ostvario je uspješnu vojnu karijeru u crnogorskoj vojsci kako komandat brigade.

Kolika je uloga sveštenika bila u crnogorskom društvu najbolje oslikava podatak da je prvi ministar vojni u prvoj crnogorskoj vladi sa najdužim mandatom bio pop i vojvoda Ilija Plamenac. Pop Ilija Plamenac je držao vojni resor od 1874. godine kada su još postojale samo uprave, pa sve do 1905. godine. Na račun njegovog dugog mandata na ovoj poziciji postojala je izreka da se sve mijenja „osim Božje volje i ministra vojnog“. Njegov otac Mihailo bio je pop, a Ilija se pokazao kao vješt komandant još od bitke na Krnjicama 1861–1862. godine kada je zarobio Hasan Hota, bušubašu Murata i njihovu vojsku.

U Veljem ratu komandovao je crnogorskom vojskom u boju na Fundini, zatim prilikom oslobađanja Nikišića, a odmah po ratu bio je prvi upravitelj Podgorice. Pop Ilija Plamenac je bio državnik i diplomata, a nosilac je najvećih crnogorskih i stranih odlikovanja. Takođe, za vrijeme knjaza Nikole i ranije, među plemenskim kapetanima bilo je sveštenika poput protopopa Minje Rakova Radonjića sa Njeguša (1817–1888), koji se istakao u hercegovačkim ustancima i Veljem ratu), popa Jova Plamenca iz Crmnice (preminuo 1844), popa Stevana Đurovića, popa Janka Boškovića iz Bjelopavlića, popa Đoka Milačića iz Bratonožića, popa Todora Komnenića iz Oputne Rudine (učesnik ratova 1875–1878. kao i Prvog balkanskog i Prvog svjetskog rata), popa Radovana Marković iz Pipera, popa Luke Popovića (vodio Brčeljane u borbama u Prvoj Omer-pašinoj godini 1852–1853), popa Miluta Perutovića iz Pješivaca, popa Vasilija Popovića iz Šekulara (istakao se u ustanku 1861. i kao jedan od organizatora ustanka 1875), popa Josifa Vukašinovog Popovića iz Zagrađa u Policama (plemenski kapetan Hasa, jedan od vodećih ljudi u oslobodilačkom pokretu u Gornjem Polimlju, istaknuti prosvjetitelj i diplomata, naročito se istakao u boju na Polici 1854. godine, otrovan od osmanskih vlasti), popa Zeka Čejovića iz Kuča (poginuo je na čelu jednog odreda vojske 1862. godine u Koćima u borbi protiv osmanske vojske) itd. Među crnogorskim popovima bilo je i barjaktara, poput popa Đukana Vujovića⁶ barjaktara iz vremena Petra I, zatim Đura Gojnića koji je poginuo na Bišini 1876. godine; u borbi na Krnjicama je ranjen; u boju na Rasinoj glavici posjekao je dvije neprijateljske glave; hvaleći njegovo junaštvo pred crnogorskom vojskom vojvoda Mirko Petrović je rekao da je „Pop Đuro je jedan od najboljih crnogorskih barjaktara“, a njegovi podvizi opjevani su u epskoj pjesmi ‘Mač i gusle’“.

---

⁶ Grupa autora, *Crmnica ličnosti*, Virpazar, 2014, str. 403.

Njegov sin, Joko Gojnić je uspio da uzme i održi očev barjak, bio je poznati junak iz više bitaka, ali i narodni poslanik i nosilac Obilića medalje. Pop Pero Dragojev Ivanović bio je barjaktar Gornjo-kučkog bataljona u ratu 1876–1878. godine kada se istakao kao junak, kao i pop i barjaktar Jovan Čobeljić-Popović iz Bjelopavlića koji se istakao borbama u Veljem ratu u sastavu Pavkovičko-vražegrmskog bataljona.

Popovi su bili i nosioci najvećih odlikovanja za hrabrost (Obilića medalje) poput paroha dupiosko-trnovskog Pera Belanova Perovića⁷, komandira i popa Marka Vukanovića, popa i oficira Milutina Perovića (nosioca sedam medalja) ratnika Grahovsko-rudiničkog bataljona itd. Kao ratnik poznat je pop Ivan Koprivica učesnik Morejskog rata (1684–1699) i pop Petar Hajduković⁸ iz Podgora iz vremena Petra I, u borbi protiv francuske vojske 1806–1807. godine u jednoj bici je uskočio u dalmatinski jedrenjak i zauzeo brod sa francuskim vojnicima, a za ovaj podvig Petar I mu je poklonio brod, koji je on kasnije prodao i sagradio kuću. Zatim, pop Stanko Gvozdrenović koji se istakao u ratu protiv francuske vojske u Boki Kotorskoj, potom pop Jovan Perazić⁹ koji je sa nepunih 18 godina učestvovao u boju na Krnjicama i drugim borbama. Protopop Đuro Šuster-Dobrolović iz Gluhog Dola u 18. vijeku bio je poznati ratnik, a njegovo junaštvo opjevano je: „S njima viteze pope Đuro / Kad Gluhi do poharaše Turci / Dvanaest pope posiječe glava.“ Pop Komnen Tomov Kovačević sa Gahova iz prve polovine 17. vijeka bio je harambaša hajdučke grupe koja je u službi Mletačke Republike četovala protiv osmanskih vlasti. Čuvena je i nepotkupljivost popa Marka Petrova Lekovića koji je bio komandir karaule u Godnju koju je sagradio Petar I, a koji je odbio ponudu skadarskog paše da preda Godinje i karaulu, a za

---

⁷ Isto, str. 399.

⁸ Isto, str. 311.

⁹ Isto, str. 205.

uzvrat da sa porodicom dobije sve povlastice u Skadru. Pop i plemenski prvak iz Rovaca, Radovan Vlahović poginuo je 1768. godine u Nikšiću, kada je 60 Rovaca namamio u zamku skadarski vezir Mahmut-paša Bušatlija. Protopop Jovo Milić iz Bjelica bio je vojvoda koji se naročito istakao tokom borbi 1768. godine na čelu dijela crnogorske vojske koja je teško porazila osmansku vojsku. Poznati pop i ratnik bio je Ramo Abramović iz Bjelica iz sredine 19. vijeka koji se istakao u više bojeva protiv osmanske vojske, zatim Andrija Anđelić iz Lipova, pop i ratnik iz sredine 19. vijeka koji je imao čardak đe su se okupljali Lipovci u borbi protiv osmanskog zavojevača. Pop Mitar Obrenov Golović iz Pošćenja iz Drobnjaka učestvovao je u Prvom srpskom ustanku 1806. godine u oslobođenju Beograda, a naročito se istakao u borbi protiv paše Miljevine 1812. godine.¹⁰ Pop Mijat Dajković sa Ceklina poznati je bio junak iz prve polovine 19. godine, istakao se u boju na Salkovini na Skadarskom jezeru 1840. godine, a opjevan je u narodnoj pjesmi. Iguman manastira Ostrog od 1784. do 1805. godine bio je Petronije Damjanović iz Vražegrmaca, poznati junak koji je na čelu 400 Bjelopavlića 1805. godine pomagao Župljanje u borbi protiv osmanske vojske.¹¹ Pop Nikola Joković iz Pive bio je piznati plemenski prvak koji je u proljeće 1807. godine na čelu 400 Pivljana učestvovao u borbi protiv osmanske vojske sa crnogorskom vojskom Petra I prilikom opsijedanja Nikšića. Ubrzo nakon ovoga ubijen je od strane osmanske vojske. Pop Milutin Radov Cerović iz Tušine bio je poznati prvak u ustanku Drobnjaka, naročito se istakao predvodeći drobnjački odred u borbi protiv Skopljak-paše 1806. godine, pogubljen je 1807. godine u Pljevljima na prevaran način. Pop Golović je bio jedan od istaknutih prvaka u organizovanju ubistva Smail-age Čengića.

---

¹⁰ Isto, str. 55.

¹¹ Isto, str. 60.

Pop Matijaš Drecun sa Ljubotinja bio je senator, a 1835. godine zajedno sa Šutanom Šoćem na čelu Ceklinjana i Ljubotinjana stigao je u pomoć opkoljenim Crnogorcima sa Kenjom Stankovim Jankovićem na Žabljaku. Ubijen je u krvnoj osveti 1838. godine. Pop Mićo Milošev Jovanović iz Rovaca bio je ugledni rovački junak iz 19. vijeka koji je odlikovan u više bojeva. U boju na kuli Đurišića uoči Vaskrsa 1847. godine, među 20 crnogorskih junaka koji su branili kulu učestvovali su pop Vukale iz Gađi i pop Stevan Đurović. Pop Mićo Trebješanin iz Uskoka bio je poznati četovođa, naročito se istakao u borbama prilikom napada Ded-age Čengića na čardak Aleksića na Malinsku i Žižića na Strugu 1847. godine.¹² U organizaciji ubistva Smail-age Čengića 1847. godine učestvovao je i arhimandrit morački, Dimitrije Radojević, kojemu je i pripao agin konj – Gavran.¹³ Pop Marko Samardžić iz Krivošija bio je poznati junak i krivošijski glavar kojem je osmanska vojska pogubila sva tri sina na Omutiću 1848. godine. Njegov sin Trivko takođe je bio sveštenik, učesnik je Krivošijskog ustanka 1869. godine, a poznata je njegova zakletva Krivošijama kod crkve Sv. Pokrova u Dragaju 1869. godine. Pop i stoptinaš Kosijerske čete bio je Jovan Milošev Adžić koji je u bici na Grahovcu 1858. godine posjekao šest neprijateljskih glava. Interesantno je i ratno lukavstvo popa Mila Savova Lekovića iz Godinja kada je u prvoj Omer-pašinoj godini 1853. godine od odežda crkve u Godinju napravio pet barjaka i postavio ih na pet kuća da bi zavarao neprijatelja da ima više vojske nego što je stvarno bilo dok nije stiglo pojačanje od drugih djelova crnogorske vojske. Od crnogorskih sveštenika poznati ratnici su bili: Mato Purlija koji se naročito istakao u boju u Krajini 1861–62. godine, Stevan Đurović koji je poginuo u borbi na Rasinoj Glavici kod Spuža 14. juna 1862. godine u borbi protiv

---

¹² Isto, str. 199.

¹³ Jokanović, Boža, *Krstom, perom i mačem*, Cetinje, 1999, str. 262.

osmanske vojske. Istaknuti oficir i ratnik je bio i pop Filip Bokan, sveštenik brčelski Đuro Špadijer istaknuti učesnik bitke na Grahovcu 1858. godine. Pop Risto Bošković (1817–1903) sa Orje Luke bio je istaknuti junak, vojvoda i senator, komandovao je u ratu 1852–1853. godine i 1862. godine. Došao je 1854. godine u sukob sa knjazom Danilom, a nešto kasnije, 1858. godine, došlo je do izmirenja kada mu je vraćena titula, nakon čega je 1861. godine postao član crnogorskog Senata. U borbi protiv osmanske vojske poginuo je pop i plemenski glavar Milovan Mitrov Tomić iz Drobnjaka 1861. godine kod Polja Kolašinskih. Pop Nikola Popović Lipovac iz Građana učesnik je više bojeva, kao i bitke na Grahovcu 1858. godine. Na Grahovcu je učestvovao i pop Andrija Lukin Prlja. Proto Novica Popović iz Rovaca pokazao se kao istaknuti junak u više ratova iz druge polovine 19. vjeka. Pop Spasoje Mićov Koprivica iz Banjana bio je istaknuti harambaša koji je poginuo u Hercegovačkom ustanku 1862. godine, a knjaz Nikola ga je opjevao u „Novim kolima“. Proto Maksim Popović iz Lužaca iz Vasojevića bio je jedan od ustaničkih vođa u Donjim Vasojevićima u vrijeme prije Prvog balkanskog rata. U bojevima protiv osmanske vojske ratovali su i istakli se još: pop Joko Vuletić iz Golubovaca, pop Joko Ulićević, iguman Serafim Đaćić, proto Risto Kovačević, pop Milutin Žarić, pop Đoko Popović,¹⁴ zatim pop Đuro i pop Joko Martinović na Grahovcu 1858. godine.

Zanimljivo je napomenuti da su šestorici crnogorskih generala u periodu od 1881. do 1921. godine očevi bili sveštenici što je više od 10% ukupnog generalskog kora crnogorske vojske.¹⁵

Istaknuto je i učešće crnogorskih sveštenika u deblokadi i odbrani Ostroga 1853. godine. Među 30-ak crnogorskih martira

---

¹⁴ Isto, str. 64.

¹⁵ Martinović, Srđa, *Generali Knjaževine i Kraljevine Crne Gore*, FCJK, Cetinje, 2016, str. 47.

koji su devet dana branili Ostrog od daleko brojnije osmanske vojske bili su pop i ratnik Jovan Radović (vojvoda i senator iz Bjelopavlića, Jegor Kovaljevski ga naziva *strašilo Turaka*), arhimandrit Nikodim Raičević i manastirski đak Vidak Raičević. Od 377 crnogorskih vojnika koji su učestvovali u deblokadi Ostroga 8. januara 1853. godine, bilo je više popova, među kojima pop Krsto Vukov Martinović (posjekao), pop Nikica Serdarev Martinović (posjekao), pop Đuro Perov Martinović, pop Stevan Ivov Martinović, pop Joko Špirov Martinović, pop Filip Ivanišević, pop Luka Špadijer, pop Joko Špadijer, popovi Vaso, Lazo i Vidak Jabučanin, pop Stevo Kapa¹⁶ (posjekao), pop Luka Kapa (posjekao), pop Mašo Kapa, pop Andrija Glendža i pop Miloš Marinović,¹⁷ pašenog knjaza Nikole.

Pop Matijaš Velimirović iz Zagarača bio je stotinaš crnogorske vojske i jedan od poznatih junaka, naročito se proslavio u borbi sa osmanskim vojskom u bici na Grahovcu 1858. godine. Iz tog vremena postoji sačuvana anegdota da je knjaz Mirko pitao vojvodu Mirka koji su se Crnogorci najbolje pokazali na Grahovcu, a da je vojvoda Mirko odgovorio: „Svi su se hrabro borili ali mi najčešće pred oči izlazi pop Đuro Kusovac i pop Matijaš“.¹⁸ Poznati pop, Stevan Knežević iz popovske kuće iz Građana učestvovao je u bici na Grahovcu. Došo Vukotić sa Čeva poginuo je na Grahovcu u borbi protiv osmanske vojske. Poznati četovođa oko Skadarskog jezera, Zete, Žabljaka i Podgorice je bio i pop i serdar Joko Kusovac, koji je teško ranjen u borbi na Grahovcu 1858. godine, a 1863. godine je preminuo. Za knjaza Danila obavljao je povjerljive i nezahvalne misije kao što je ubistvo Stevana Perovića-Cuce u

¹⁶ Učestvovao u bici na Grahovcu 1858. godine u sastavu Cetinjskog odreda.

¹⁷ Plamenac, Rade Turov, *Memoari*, str. 598–609.

¹⁸ Baćović, Čedomir, *Pomenik crnogorskih i hercegovačkih ratnika i prvaka*, Nikšić, 1999, str. 29.

Carigradu. Pop Filip Vukmirović sa Ceklina učestvovao je u boju na Grahovcu 1858. godine protiv osmanske vojske,¹⁹ kao i pop Filip Rajković iz Kosijera. U borbama kod Spuža 1858. godine poginuo je pop Radosav Radović, a osvetili su ga Ceklinjani na Skadarskom jezeru kada su posjekli 15 neprijateljskih glava.²⁰ U boju na Murićima u Šestanskoj krajini poginuo je 1861. godine pop i stotinaš Savo Vujović iz Dupila. Pop Andrija Simonović iz Morače poginuo je u boju na Trnovu kod Kolašina 14. septembra 1872. godine u borbi sa osmanskim vojskom, a knjaz Nikola mu je podigao spomenik kao junaku i patrioti.²¹ Arhimandrit Nićifor Dučić iz Trebinja (1832–1900) učesnik je Hercegovačkog ustanka 1861–1862. godine kao komandant jednog odreda, kasnije je komandovao Dobrovoljačkim korom Ibarske vojske u Srpsko-turskom ratu 1876. godine.

Među sveštenicima je bilo i dobrovoljaca u stranim vojskama i ratovima, od kojih su najpoznatiji primjeri protojereja Krsta Matanovića koji je učestvovao kao dobrovoljac u sastavu Letećeg crnogorskog kora u sklopu srpske vojske u ratu 1876. godine gdje se istakao junaštvom. Naročito se istakao u borbama kod Aleksinca, zbog čega je nagrađen nožem sa srebrnim koricama i odlikovan Obilića medaljom i Ordenom Takovskog krsta. Ilija Kapa je učestvovao u Srpsko-bugarskom ratu 1877. godine, kao pop Dragović koji je bio jedan od vođa crnogorskih dobrovoljaca u ovom ratu, a koji je došao iz Rusije. Po dolasku u Crnu Goru Ilija Kapa je zbog pritiska međunarodne javnosti zbog njegove uloge u Bugarskoj osuđen na šest mjeseci zatvora.

---

¹⁹ Isto, str. 43.

²⁰ Đuranović, Božo, n.d., str. 257.

²¹ Isto, str. 264.

Crnogorski sveštenici u Veljem ratu

Sveštenici kao vojni komandanti naročito su se istakli u Veljem ratu 1876–1878. godine. Najveći komandni položaj zauzimao je pop i brigadir Mašo Androv Đurović koji je komandovao Riječko-ceklinskom brigadom, jednom od sedam brigada crnogorske vojske. Pop Simo Radulović u činu komandira crnogorske vojske komandovao je četvrtim Zagaračko-komanskim bataljonom I brigade, pop i komandir Đoka Mijušković komandovao je Drugim pješivačkim bataljonom IV brigade, pop i komandir Zarija Protić komandovao je Drugim vasojevićkim bataljonom V brigade, pop i komandir Đoko Pejović je komandovao Prvim ceklinskim bataljonom VI brigade, pop i komandir Marko Vukanović Trećim gornjocrmničkim bataljonom VI brigade. Od sveštenika u VII Gardijskoj brigadi starješine su bili pop i komandir Pero Piletić, komandant Trećeg gardijskog bataljona i pop i komandir Savo Plamenac, komandant Šestog gardijskog bataljona i njegov zamjenik pop i potkomandir Joko Drecun.²² Potkomandir i pop Joko Drecun poginuo je u boju na Zagaraču 28. juna 1876. godine. U Veljem ratu kao komandir učestvovao je i pop Pero Radović iz Hercegovine kojeg je knjaz Nikola odlikovao vojvodskom titulom.²³ Na spisku komandnog kadra Druge brigade od 1882. godine od sveštenika nalaze se: pop Đoko Pejović kao komandir Prvog bataljona (jedan od najuspješnijih komandanta bataljona, istakao se u borbama na Fundini 1876. i na Krcu 1877, slijep je bio na jedno oko kada je ranjen u borbama na lađama na Skadarskom jezeru), zatim komandir i pop Marko Vukanović kao komandant Trećeg bataljona, a oficiri u Trećem bataljonu su pop Filip Vujović sa

---

²² Plamenac, Rade Turov, *Memoari*, CID, Podgorica, 1997, str. 695–698.

²³ Isto, str. 131.

Trnova i pop Aleksa Hajduković iz Utrga.²⁴ Pop Stevan Savin Bulajić (1833–1911) sa Grahova bio je oficir crnogorske vojske, učestvovao je u Hercegovačkom ustanku 1875. godine, a istakao se u Veljem ratu 1876–1878. godine. Ranjavan je više puta, a u boju na Kleku u Hercegovini ostao je bez desne ruke. Kao komandiri četa u Veljem ratu istakli su se popovi: Filip Ivanišević sa Cetinja, Filip Vujović sa Trnova i Filip Jovetić. Desečar prvog voda Drušićke čete bio je pop Joko Kraljević, a vodnik trećeg voda iste čete pop Vaso Ražnatović. Desečar u drugom vodu čete iz Gornjeg i Donjeg kraja i Strugara bio je pop Rašo Lopičić. Desečar u istom ratu je bio i pop Joko Kostić. Pop Ilija Radov Vujanović sa Ceklina bio je plemenski kapetan, učestvovao je u sastavu Ceklinskog bataljona u Veljem ratu, a poginuo je u bici na Fundini avgusta 1876. godine. Pop Vule Đurov Gligović (1844–1921) istaknuti je učesnik ratova 1875–1878. godine kao i Prvog balkanskog i Prvog svjetskog rata. Mitar Govedarica (1852–1918) iz Gacka bio je pop i oficir crnogorske vojske u Donjo-gatačkom bataljonu za vrijeme Hercegovačkog ustanka i Veljeg rata. Emigrirao je 1907. godine u Crnu Goru, kada ga je knjaz Nikola postavio za plemenskog kapetana na Bobotovom groblju u Goliji, nakon tri mjeseca sklonjen je sa ovog položja zbog protesta austrougarskih vlasti. Prvi svjetski rat proveo je u zarobljeništvu u Aradu u Rumuniji.²⁵ Arimandrit Mihailo Dožić (1847–1911) iz Donje Morače, u ustanku 1875. godine izaban je za komandira prvog Kolašinsko-poljskog bataljona sa tri čete vojnika. Istakao se u odbrani manastira Dobrilovina 1879. godine. Pop Risto Petrov Kovačević sa Grahova (1842–1876) učestvovao je kao mladić u više bojeva u Kutima, na Planinici, Orjoj Luci, Zagarču, Lješanskoj nahiji, Meterizima itd. Knjaz Nikola ga je početkom 1876. godine postavio za sekretara pri tzv. Vojenoj upravi, a

---

²⁴ *Zbornik dokumenata – Ministarstvo vojno*, CID, Podgorica, 2010, str. 44.

²⁵ Bačović, Čedo, n.d., str. 54.

pogino je u boju u Dugi Nikšićkoj 19. aprila 1876. godine. Vojvoda Gavro Vuković je za njega napisao da je bio „pismen, uman i hrabar Crnogorac, kojega je sva ustanička vojska oplakivala, a i cijela Crna Gora“.²⁶ Pop Mašo Kusovac sa Ljubotinja poginuo je 1876. godine na Fundini, dok je pop Niko Ivović koji je prevodio četu, poginuo je 1876. godine u Crmnici u borbi sa jednim osmanskim vojnikom kojeg je uspio da ubije. U boju na Čingileru 1876. godine protiv osmanske vojske ranjen je pop Vuko Vuksanović.²⁷ Sin vojvode Novice Cerovića, arhimandrit Milutin (1841–1917) bio je poznati ratnik, učestvovao je u borbama na Muratovici, Bezju, Krscu, a teže je ranjen kod Trebinja u mjestu Gluva Smokva. Učesnik Hercegovačkog ustanka je pop Mato Stojanović Krivokapić. U Veljem ratu poginulo je 18 sveštenika i učitelja u borbama protiv osmanske vojske.²⁸ Iz Njeguško-cetinjskog bataljona poginuo je pop Stevo Đurović na Trijebač 25. avgusta 1876. godine. Pop Milo Jovović poginuo je u Nikšiću jula 1877. godine. Iz Grahovskog bataljona poginuo je proto Risto Kovačević u Dugi 23. aprila 1876. godine. Iz Komansko-zagaračkog bataljona poginuo je pop Krsto M. Bezdanović na Rasinoj Glavici 3. juna 1877. godine. Pop Andrija Šofranac poginuo je na Šobajiće 10. juna 1877. godine. Iz Ljubotinjsko-dobrsko-građanskog bataljona poginuli su pop Ilija Jovetić i pop Filip Kaluđerović-Sarap na Zagaraču 28. juna 1876. godine. Iz Gornjocrmničkog bataljona poginuo je njegov barjaktar pop Đuro Gojnić na Bišini 12. jula 1876. godine. Iz Donjocrmničkog bataljona poginuo je pop Niko Ivović u Donjim Šestanima 27. jula 1876. godine. Iz Župsko-pivskog bataljona poginuo je iguman Vuko Tadić na Muratovici 1876. godine. Iz Ljevorječkog bataljona poginuo je

---

²⁶ Isto, str. 100.

²⁷ Plamenac, Rade Turov, n.d., str. 649.

²⁸ Batrićević, Đuro, *Dobrovoljci u oslobodilačkim ratovima 1875–1918*, Unireks, Obod, Cetinje, 1997, str. 237.

pop Mitar Jolić u Morači 12. juna 1876. godine. U Veljem ratu poginuo je i pop Joko Ulićević, a proto Milosav Tomić sin je popa Milovana, koji je poginuo u Kolašinu. Poznati ratnik iz Veljeg rata je bio i pop i učitelj Vaso Magovčević iz Pješivaca kojeg je crnogorska vojska prozvala „neustrašivi pop“. Poznati pješivački ratnici i popovi su bili pop Lazar Mijušković učesnik odbrane Ostroga, pop Jole Mijušković, pop Đoko Kontić itd. U sastavu Bajičke čete Njeguško-cetinjskog bataljona u Veljem ratu učestvovali su pop Đuro i pop Joko Martinović.

Crnogorski sveštenici u balkanskim i Prvom svjetskom ratu

Modernizacijom crnogorske vojske koja je naročito intenzivirana uvođenjem Stajaće vojske 1896. godine, a pogotovu normativnim zaokruživanjem vojne organizacije počev od donošenja zakona 1903. godine i kasnijih propisa o crnogorskoj vojsci, sve je manje bilo prostora za improvizaciju, naročito u komandom kadru. Ovo se odrazilo i na učesće crnogorskih sveštenika na komandnim dužnostima. Situacija je znatno promijenjena od Veljeg rata kada su crnogorski sveštenici bilo visoki vojni komandati, nove prilike, postojanje modernih oružanih snaga, uslovile su i zahtijevale školovane oficire na vojnim dužnostima. Period prije balkanskih ratova bilo je vrijeme potpune modernizacije i savremenog ustrojstva crnogorske vojske, stariji komandni kadar je penzionisan i zamijenjen novim školovanim oficiirima. U toj smjeni generacija, sveštenici su i dalje igrali značajnu ulogu ali više kao ratnici i hrabri borci, a manje kao komandati. Crnogorska vojska u balkanske ratove ušla je prilično postavljena na modernim principima. Shodno tradiciji i karakteru crnogorski sveštenici su se masovno dobrovoljno prijavili u crnogorskoj vojsci da se sa puškom i sabljom u ruci bore za

slobodu svoje Crne Gore ali osim rijetkih izuzetaka više nijesu zauzimali tako visoke komandne dužnosti kao u prethodni ratovima. Oni su prisutni u ratu ili kao ratnici u odogvarajućem činu ili kao brigadni i bataljonski sveštenici neposredno potčinjeni komandantu brigade, a u crkvenim stvarima mitropolitu. Ipak u ovom ratu postojalo je nekoliko sveštenika koji su predvodili jedinice i obavljali više vojne dužnosti. Na dužnosti vojnih sveštenika ili boraca oni su pokazali izuzetno ličnu hrabrost i junaštvo u balkanskom i Prvom svjetskom ratu prkoseći smrti u borbama i okupatoru u miru, uvijek radeći u smjeru oslobođenja i za interese Crne Gore.

U balkanskom ratu istaknuto je učešće popa Bogdana Lalevića iz Andrijevice koji je bio vojni svjštenik Andrijevačkog bataljona, poginuo je u 49. godini života u jurišu crnogorske vojske na Bardanjolt 25. januara 1913. godine. Protojerej Niko Markov Martinović bio je bataljonski vojni sveštenik, a u jurišu na Bardanjolt zadobio je više teških rana, jedna je bila kroz jezik, zbog čega je ostao teški invalid. Proto Ilija Jovićević proslavio se u borbama na Tarabošu. Kao dobrovoljac bombaških odjeljenja nosio je bombe i stavljao ih duboko u neprijateljsku teritoriju ispod žica i pripaljivao bombe za paljenje, koje su bile neobično dugačke po šest metara. Ovu su bili najrizičniji zadaci jer je gustu, debeliu i ispreplijetanu žicu bilo moguće uništiti jedno ovakovom vrstom improvizovanih bombi pri čemu su bombaši bili izloženi direktnoj nepirjateljskoj vatri u dužim vremenskim intervalima. Cilj ovog borbenog zadatka je bilo da se unište prepreke i ostvari mogućost za direktan napad, a za njegovo izvršenje su se prijavili doborovoljci i starci. Pop Luka Nikolić sa Čeva učestvovao je u borbama pod Skadar pod barjakom Perka Vukotića, kada je teško ranjen na Tarabošu sa svojim sinovima. Kao hrabar ratnik pokazao se i proto Krsto Pandrijin Perović iz Golije i pop Josif Minić iz Rovaca, pop Simo Martinović iz

Bajica je odlikovan za hrabrost, dok je vojni sveštenik Kraljskog bataljona bio pop Velimir Protić. Kaluđer Jeftimije Glomazić iz Župe Pivske bio je istaknuti komita za vrijeme austrougarske okupacije 1916–1918. godine. Ugledan ratnik je bio i pop Krsto Vukotić sa Čeva sin proslavljenog komandira Jovana Mašanova „*Vukobaše*“.

Za vrijeme austrougarske okupacije 1916-1918. godine sveštenstvo u Crnoj Gori ostalo je prilično indiferentno prateći postupke mitropolita Mitrofana Bana koji je u cilju olakšavanja stradanja stanovništva u Crnoj Gori vodio pomirljivu politiku i postupke prema austrougarskim vlastima. I pored ovakvih stavova, značajan broj crnogorskih sveštenika je bio interniran u austorgarske logore zajedno sa crnogorskim oficiriama, činovnicima i intelektualcima. Naročito mlađe sveštenstvo je bilo internirano, koje je kasnije u nekoliko partija puštano iz internacije na osnovu odluke austorugarskih vlasti koja je donešena krajem 1916. godine zbog lojalnosti mitropolita Mitrofana Bana. Neposredan povod za oslobađanje sveštenika bile su manifestacije koje je mitropolit organizovao povodom smrti cara Franca Jozefa. Naročito je važan jedan čin koji se odigrao u okupiranom Cetinju. Kada su austorugarske vlasti odlučile da uklone grob Petra II sa Lovćena i na njegovo mjesto naprave spomenik vojnika sa šljemom i sa astrogarskim obilježjima, akciju prenosa posmrtnih ostataka Petar II sa Lovćena u Cetinjski manastir vodio je protojerej Simo Martinović. Arhimandirt Mihailo Dožić je bio sveštenik sa najvećim činom koji je interniran u logor. Dožić je bio doborvoljac u Prvom svjetskom ratu u sastavu Sandžačke vojske pod komandom serdara Janka Vukotića sa kojom je učestvovao u borbama na Golubovom brdu, na Drini i dalje preko Drine u pravcu Sarajeva. Jedno vrijeme nalazio se u štabu serdara Janka Vukotića, a nosilac je Obilića medalje, Ordena knjaza Danila za nezavisnost i Ordena Karađorđeve zvijezde sa mačevima IV stepena.

Takođe, organizovao je i akcije Crvenog krsta, a 1914. godine sakupljao je priloge za nabavku sanitetskog materijala, kao i hrane i opreme. Po odluci crngoorske vlade organizovao je pomoć izbjeglicama u novembru 1915. godine. Interniran je u gradu Cegled u Mađarskoj, odakle je oktobra 1916. godine pisao mitropolitu Mitrofanu Banu moleći ga da javi njegovim roditeljima da je živ, a u novembru iste godine mu je pisao da se odriče pomoći koju mu je dodijelio generalni guverner Crne Gore, Veber. Arhimandirt Dožić se preko Arada vratio u Crnu Goru u martu 1917. godine. Protojerej Jovan Vujanović, ulcinjski paroh bio je interniran u Boldogason u Mađarskoj, da bi u martu 1917. godine bio vraćen iz internacije. Protojerej Božo Vujošević iz Kuča interniran je u januaru 1917. godine u logor „Vuksan Lekić“ zbog optužbi da je u vezi sa crnogorskim komitama, pušten je iz logora u junu iste godine bez prava udaljavanja od kuće. Sveštenik Špiro Radičević je uhapšen je 5. maja 1916. godine i interniran u logor Boldogason, a oslobođen je krajem 1917. godine. Protojerej Petar Vuković je bio vojni sveštenik u balkanskim i Prvom svjetskom ratu. Kako mu je sin bio u komitama od strane austorugarskih vlasi priječeno mu je smrću. Uhapšen je 1. februara 1918. godine i sproveden u logor „Vuksan Lekić“ u kojem je ostao do olobođenja. Nosilac je dvije ratne spomenice, Srebrne i Zaltne medalje za revnost i Ordena knjaza Daila za nezavisnost IV stepena. Interesantno je da je u logoru opojao sve mrtve, brojao je do 179 nakon čega je prestao da broji. Tri mjeseca u austorugarskom zatvoru proveo je i protojerej Antonije Popović itd.

Ratna šteta koju je pretrpjela Crnogorska pravoslavna crkva u Prvom svjetskom ratu iznosila je više od dva miliona dinara. Crkva je 1940. godine prikupila 13 izvještaja o stradanju sveštenika tokom Prvog svjetskog rata i prosljedila ih Svetom arhijerejskom sinodu u Beogradu. Izvještaje su pisali preživjeli sveštenici, a za one koji su poginuli ili stradali podatke su davali

srodnici ili svjedoci. Prema ovim izvještajma šest sveštenika je preživjelo mučenje i zlostavljanje, jedan je umro u zatvoru, jedan je preminuo od posljedica mučenja uskoro po izlasku iz zatvora, trojica su ubijena, a dva crnogorska sveštenika su strijeljana.²⁹ Za vrijeme rata interniran je 41 crnogorski sveštenik i to 11 iz Cetinjske eparhije, 12 iz Nikšićke eparhije i 18 iz Pečke eparhije³⁰. Preminulo je ukupno 36 sveštenika, od čega je jedan poginuo (Petar Jovanović), a deset sveštenika preminulo u Cetinjskoj eparhiji, šest ih je poginulo, a 15 sveštenika preminulo u Nikšićkoj eparhiji, dva poginula i dva preminla su u Pečkoj eparhiji.³¹

Sveštenik Nešo Joksimović iz Stožera organizator je bune protiv osmanske vlasti koju su pomagale crnogorske jedinice. Osuđen je na 101 godinu robije u zatvoru u Sjenici, da bi bio pomilovan 1908. godine. U balkanskom i Prvom svjetskom ratu bio je brigadni sveštenik u crnogorskoj vojsci. Ubije je 28. februara 1916. godine na kućnom pragu pred svojom porodicom. Jeromonah Vićentije Grbović bio je starješina manastira Dobrilovina od 1909. godine, pucao je na austrougarske vojnike koji su počeli da skidaju zvonu sa manastirskog zvonika. Austrougarski vojnici izgrešetali su ga mecima 14. septembra 1918. godine, nakon čega su masakrirali njegovo tijelo. Perko Popović je bio manastirski đak u manastirima Svete Trojice kod Pljevalja i Mileševi. Početkom rata austrougarske vlasti su ga zatvorile i tri sedmice u okovima mučile. Strijeljan je 8. januara 1915. godine u Bijelom Polju. Sveštenik Lazar Cvijetić učesnik je Veljeg rata 1876. godine. Kao protivnika austrougarske vlasti su ga držale u kućnom pritvoru i mučili. Stijeljan je 21. decembra 1915. godine. Jeromonah Mosije Popović iz manastira Dobrolovine preminuo

---

²⁹ <http://religiologija.rs/pravoslavno-svestenstvo-u-crnoj-gori-1914-1918/>

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

je nakon mučenja u julu 1918. godine u zatvoru u Podgorici. Protojerej Tomo Kažić je sa učiteljom Nikolom Martinovićem odveden u zatvor. Uspio je da pobjegne iz zatvora, ali su austorugarske vlasti za taoca uzele njegovog sina. Ponovo je uhapšen i nakon 50 dana osuđen na smrti strijeljanjem. Međutim na intervenciju Mitrofana Bana kazna je odložena, oslobođen je ali je od mučenja i torture preminuo 25. aprila 1918. godine.

Crnogorski sveštenici na mirnodopskim dužnostima

Osim vojnih dužnosti u Crnoj Gori sveštenici su obavljali i druge odgovorne državne, sudske i političke dužnosti. Tako imamo više sveštenika koji su članovi prvog Praviteljstvujušćeg suda 1798. godine koji je formiran za vrijeme Petra I. Među 50 crnogorskih kulundžijama – sudija nalazi se i devet sveštenika: pop Nikola Matanović, pop Nikola Martinović, protopop Marko Stanojev Martinović, pop Jovan Humac iz Donjega Polja, protopop Ivan Pejović, pop Jovan Drecun, pop Vukota Čelebić, pop Ivan Popović iz Građana i pop Petar Kažija. Popovi koji se pominju 1818. godine kao glavari iz Katunske nahije odabrani za donošenje presude na Njegušima su: pop Petar Janković, pop Mitar Abramović, pop Hristo Muratov Krivokapić, pop Ivo Martinović, pop Nikola Kaluđerović i pop Vuko Nikolić.³² Veoma je važna istorijski trenutak kada su 20. oktobra 1830. godine u manastiru na Cetinju crnogorski sveštenici potvrdili testament Petra I i priznali Rada Tomova za duhovnog i mirskog gospodara Crne Gore. Ovo su potpisali sljedeća svještena lica: protopop Stanko Radonjić, pop Andrija Pejović, pop Petar Janković, pop Sjekloća, pop Andrija Bjeloš, pop Prele Đurašković, pop Ivo Martinović, pop Gošo Nikičić, pop Niko Petrović, pop Luka Špadijer, pop Rafail Radonjić, pop Gavriilo

---

³² *Zapisi*, god. XI, knjiga XX, 1938, str. 164-166.

Popović, pop Milo Martinović, pop Petar Kaluđerović, pop Ivo Pavličević, pop Vuksan Lopičić, pop Stanko Kaluđerović, pop Luka Đurašković, pop Gavriilo Strugar, pop Stevan Martinović, pop Vuko Bogdanović, pop Đukan Humanc, pop Vojin Kaluđerović, pop Milo Ražnatović, pop Matijaš Drecun, pop Markiša Martinović i pop Đuro, pop Stefan, pop Manojlo, pop Stefan Kraljević, pop Krsto Radulović, pop Vukota Dumelić, pop Nikola Kaluđerović, pop Mihailo Plamenac, pop Stanko Knežević, pop Petar Kažija, pop Vukota Čelebić, pop Savo Spetović, pop Spasoje Šćepanović, pop Petar Tvoisović iz Zagrača.³³ Istog dana crnogorski glavari su uputili pismo kotorskom providuru u kojem potvrđuju navedeni dokument, među glavarima tj. potpisnicima toga pisma nalaze se i sljedeći sveštenici: arhimandirt Josif, iguman Mojsea, pop Andrija Pejović, pop Matijaš Drecun, pop Sjekloća, pop Markiša Martinović, pop Vuko Nikolić, pop Luka Špadijer, iguman morački Tiodosije, pop Hrsto Radulović, pop Petar Kažija, pop Vukota Čelebić, pop Andrija Bjeloš i pop Nikola Kaluđerović.³⁴ Slična je situacija i u prvom sastavu crnogorskog Senata koji je 1831. godine formirao Petar II. Od 15 crnogorskih senatora njih četvorica su bili svještena lica i to: pop Jovan Martinić (Brda i Piperi), pop Savo Drekalović (Kući), pop Matija Drecun (Ljubotinj) i pop Stanko Knežević (Crmnička nahija).³⁵ I knjaz Danilo je u sastavu svog Senata 1853. godine imao popa Jovana Radovića. Zanimljivo je da je nekoliko sveštenika potpisalo i izjavu o proglašenju Crne Gore za knjaževinu, a Danila Stankova Petrovića za knjaza, što je de facto i de jure bilo ukidanje teokratske vladavine i stupanje na snagu sekularizma.

³³ Milović, Jevot, *Njegoš u slici i riječi*, Titograd, 1974, str. 24–25; Zanimljivo je da se među potpisnicima nalazi i ime guvernadura Vukala Radonjića i to po sredini potpisanih (prim. autora).

³⁴ Isto, str. 26.

³⁵ Bogićević, Čedomir, *Istorija crnogorskog sudstva, Vrhovni sud Crne Gore*, Cetinje – Podgorica, 2009, str. 154–156.

Među potpisnicima odvajanja državne od crkvene vlasti nalaze se: arhimandrit ostroški Nikodin Raičević, arhimandrit morački Dimitrije Lipovac, protopop Mihailo Radonjić, protopop Andrija Pejović, protopop Luka Popović, protopop Đordžija Bošković i kapetan perjanički i protopop Nikola Kaluđerović. Među najuglednijim crnogorskim bratstvima svještenska zvanja bila su nasljedna. Martinovići su imali istaknute popove: ratnika i glavara popa Miloša, kaluđera Danila, kulundžije i ratnike protojereja Marka Stanojeva, popa Nikolu, popa Markišu i popa Mila, pisca sentencija protojereja Iva Markova, sekretara Petra I i ratnika Stevana popa Iva, ratnike i popove Krsta Vukova i Nikicu Serdareva, junaka i učesnika Hercegovačkog ustanka Đura Perova, brigadnog sveštenika Nika Markova, velikosudiju i poslanika Šćepa Markova, popa i ratnika Joka Špirova, protojereja, člana Konzistorije i ratnik protojereja Marka popa Joka, protojerejak i arhijerejskog zamjenika i ratnika Sima popa Marka. Plamenci su imali više sveštenika u nizu koji su ujedno bili i glavari: pop Đuro Stefanov, pop i knez Šćepan, Stefan Šćepanov, protopop Todor koji je Petru I zavještao svoj posjed, pop i serdar Milo Raičev koji je učestvovao u Drugom krivošijskom ustanku 1862. godine kao dobrovoljac, pop i serdar Milo Markov, pop i serdar Ivan. Ugledne sveštenike imali su Đuraškovići sa Ceklina, Popovići iz Građana itd. Pop Milo Vojvodić bio je plemenski kapetan u Gluhom dolu za vrijeme knjaza Danila, predvodio je Gluhodoljane u borbi na Sutormanu 1860. godine, a prije njega u bratstvu je bio serdar i pop Joko Vojvodić. Pop Andrija Đurović je bio kapetan dupioski, pop Marko Đonović je bio kapetan brčeoski u Crmnici prije Veljeg rata za vrijeme knjaza Nikole.

I nakon sekularizma uloga sveštenika u državnim i vojnim poslovima nije opala, već je bila prisutna sve do nestanka crnogorske države ali i u godinama nakon toga. Sveštenici su bili i politički aktivni kao poslanici u Crnogorskoj skupštini, dok

je jedan među njima Šćepo Martinović bio u jednom mandantu potpredsjednik Crnogorske skupštine 1907-1911, dok je jedno vrijeme obavljao i dužnost njenog predsjednika 1914. godine. Crnogorski Ustav iz 1905. godine precizirao je da su poglavari sve tri vjere (mitropolit crnogorski, nabdiskup barski i muftija) automatski poslanici Crnogorske skupštine tzv. virilni poslanici. Na posljednjim izborima za Crnogorsku skupštinu koji su održani početkom januara 1914. godine za poslanike su izabrani: Luka Ivović (Šestansko-selačka kapetanija), Tomo Kažić, Krsto Popović (Lješkopoljska kapetanija), Špiro Gligović i Rafailo Ljeposavić (Andrijevačka kapetanija). Poslanik Crnogorske skupštine je bio i proto Ilija Kapa. Među članovima Velikog suda nalazio se i jedan protopop Šćepo Markov Martinović, koji je bio predsjednik Oblasnog suda. Među popovima je bio i veliki broj nosioca stranih odlikovanja: mitropolit Visarion Borilović (mletačke medalje i kolajne), đakon Aleksije, sekretar Petra I (ruska zlatna medalja), Mitrofan Ban (austrougarski Orden Franca Jozefa o grlu, grčki Orden Spasitelja, Orden italijanske krune), pop Andrija Dragović (ruski Orden Sv. Ane), pop Miloš Dragović (ruski Orden Sv. Stanislava), pop Stevo Drecun (grčki Orden Spasitelja, ruski Orden Sv. Ane), pop i član konzistorije Ilija Jovićević (grčki Orden Spasitelja, ruski Orden Sv. Ane i italijansko odlikovanje), protojerej Ilija Stevov Kapa (ruski Orden Sv. Ane, rusku Medalju za rat 1877-1878, Spomen krst 1913, srpski Orden Sv. Save IV stepena), episkop Kiril Mitrović (grčki Orden Sv. Spasitelja, ruski Orden Sv. Ane i italijansko odlikovanje), protojerej i arhijerejski zamjenik Simo Martinović (grčko odlikovanje), protojerej Krsto Matanović (ruski Orden Sv. Ane, srpski Orden takovskog krsta i italijansko odlikovanje), iguman Leontije Niknović (ruski Orden Sv. Ane i italijansko odlikovanje), protojerej Niko Markov Martinović (Orden italijanske krune), pop Dimitrije Pavićević (italijansko

odlikovanje), protojerej Pavle Petrović (ruski Orden Sv. Ane), pop Srđan Popović (ruski Orden Sv. Ane), protođakon Filip Radičević (grčki Orden Sv. Spasitelja, ruski Orden Sv. Ane), pop Stojan Radović (grčki Orden Sv. Spasitelja), pop Pavle Rajković (ruski Orden Sv. Ane), đakon Simo Šiljak (ruski Orden Sv. Ane), protojerej i član Konzistorije Miraš Vukić (grčki Orden Sv. Spasitelja, ruski Orden Sv. Ane i italijansko odlikovanje), pop Savo Vukić, iguman Miron Medenica (grčki Orden Sv. Spasitelja IV stepena), đakon i sekretar Konzistorije Ivo Kaluđerović (grčki Orden Sv. Spasitelja), pop Rade Vuisić (italijansko odlikovanje), arhimandrit Gavriilo Dožić (ruski Orden Sv. Ane III stepena), protojerej Milutin Bošković (ruski Orden Sv. Ane IV stepena) itd. Tokom jubilarnih svečanosti povodom proglašenja Kraljevine Crne Gore 1910. godine jedan dio sveštenika je odlikovan jubilarnim spomenicama: pop Miraš Vukić, pop Krsto Matanović, protođakon Filip Radičević, iguman Miron Medenica, iguman Leontije Ninković, pop Stevo Drecun, pop Simo Martinović, đakon Simo Šiljak, pop Mihailo Novičević, pop Andrija Nišavić iz Šekulara itd.

Prema raspoloživim podacima vojno sveštenstvo je prvi put uvedeno u vojne pravne propise Knjaževine Crne Gore članom 12 Zakona o ustrojstvu Ministarstva vojnog koji je donešen 19. decembra 1903. godine. Vojno sveštenstvo je bilo u nadležnosti I Strojnog odsjeka, koji je bio u sastavu Opšte vojnog odjeljenja Ministarstva vojnog Knjaževine Crne Gore. Ovim zakonom kao i drugim aktima vjerska služba i položaj sveštenika u crnogorskoj vojsci nijesu bili bliže uređeni. Vojni svještenici bili su zapravo isti oni koji su obavljali vjersku službu u miru van vojske, a aktivirali su se u svojim jedinicama samo u slučaju rata i vojnih operacija. Pred balkanske ratove crnogorska vojska je bila podijeljena u četiri divizije sastavljene od 11 brigadnih okruga. Nakon Prvog svjetskog rata crnogorska kraljevska vojska je bila podijeljena u šest divizijskih okruga sastavljenih

od ukupno 16 brigada. Vojno sveštenstvo bilo je aktivno u balkanskim ratovima 1912-1913. godine tako što su lokalni i oblasni parosi obavljali i službu u ratu, pri čemu je svaka brigada crnogorske vojske imala brigadnog sveštenika obično u činu protojereja koji je bio porijeklom iz odgovarajućeg brigadnog okruga, a u zavisnosti od raspoloživih sveštenika postojali su i bataljonski sveštenici. Tako da je u Prvom svjetskom ratu vojno sveštenstvo sastojalo se od 16 brigadnih sveštenika.

U Prvom svjetkom ratu brigadni sveštenici imali su svoje brigade sa jedištima: I Katunska (Cetinje), II Riječko-crmnička (Vir), III Primorska (Bar), IV Zetska (Podgorica), V Spuška (Spuz), VI Bjelopavlića (Danilovgrad), VII Nikšićka (Nikšić), VIII Vučedolska (Velimlje), IX Durmitorska (Žabljak), X Kolašinska (Kolašin) i XI Vasojevića (Andrijevića). Nakon balkanskih ratova, formirane su dvije divizije sa sjedištem u Pljevljima i u Peći. Pored navedenih pozicija brigadnih sveštenika u crnogorskoj vojsci u Prvom svjetkom ratu postojalo je još pet brigada: XII Pljevaljska (Pljevlja), XIII Bjelopoljska (Bijelo Polje), XIV Pećka (Peć), XV Rožajska (Rožaje) i XVI Plavsko-gusinjska (Plav).

U ovim aktivnostima crnogorski sveštenici su bili više ratnici i vojnici, a najmanje su se bavili vjerskim stvarima. Vojni sveštenici su obavljali obrede sahrane poginulih crnogorskih vojnika. Najveći broj crnogorskih sveštenika prijavio se kao dobrovoljci u svojim matičnim plemenskim jedinicama tj. četama i bataljonima bez obzira na to što su kao crkvena lica mogli biti izuzeti učešća u direktnim ratnim operacijama. Pored redovnih crkvenih poslova koji su se sastojali uglavnom od bogoslužnja i vjerskih obreda za praznike ili neđeljom, vojni sveštenici u crnogorskoj vojsci starali su se o moralnom i duhovnom stanju u vojsci, podsticanju poštovanja, disciplinu, vjernost i odanosti među vojnicima i oficirima, a sve u funkciji

njegovanja vojničkih vrlina, isticanja junaštva u cilju odbrane otadžbine Crne Gore. Kako su ove osobine kod crnogorskog ratnika bile duboko ukorijenjene u njegovom genetskom kod, aktivnosti vojnog sveštenstva po ovim pitanjima nijesu bile izražene. Crnogorski vojni sveštenik je bio ratnik i borac, koji je postajao pop samo prilikom sahrana poginulih crnogorskih vojnika i oficira ili vršenja drugih vjerskih dužnosti – osvještanja zastava i oružja, propovijedi i sl. U ratu su nosili najčešće crnogorsku narodnu nošnju, a neki od njih i vojničku uniformu, a upoteba mantija tokom rata bila je pravi izuzetak. Vojni sveštenici su bili potčinjeni vojnim komandantima tj. komandantu brigade u činu brigadira ili komandira crnogoske vojske, dok su kanonski odgovali svojim crkvenim autoritetima episkopima i mitropolitima. Normativni položaj crnogorskog vojnog sveštenstva je uređen donošenjem prvog Zakona o Ministarstvu vojnom, mada je još 1871. godine to pitanje na neki način bilo definisano u okviru rada Bogoslovsko-učiteljske škole. Ne možemo govoriti o nekoj njihovoj posebnoj ulozi u balkanskim i Prvom svjetskom ratu kao etnita vojni sveštenstvo jer je Crna Gora po tome veoma specifična, upravo iz razloga jer su njeni sveštenici bili ratnici, komandanti, vođe, četovođe u ratu ali i po tome što sveštenici u Crnoj Gori imaju posebno mjesto u istoriji ratovanja i borbe za nezavisnost i slobodu Crne Gore.

Crnogorski sveštenici u borbama i ratovima nijesu obavljali logističke ili sanitetske poslove, već vodili svoje jedinice kojima su komandovali ili se borili kao ratnici u prvim borbenim linijama. Crnogorski pop kako u miru, a pogotovu u ratu nije nosio mantije, jedino po čemu se razlikovao od ostalih vojnika i naroda bila je brada koja nije bila obavezna i krst oko vrata koji je nosio na crnogorskoj nošnji. Crnogorci su svoje sveštenike cijenili po tome kakvi su junaci, kako su se pokazali u ratu, to je bio jedini mogući kriterijum sticanja statusa i ugleda u

crnogorskom ratničkom društvu. Među sveštenicima bilo je poznatih junaka, neki od njih su položili svoje živote u borbi za nezavisnost Crne Gore, dok su drugi nosioci najvećih odlikovanja i priznanja. Međutim, potrebno je naglasiti iako su imali sveštenički poziv, crnogorski popovi bili su drugačiji od svojih kolega u drugim državama, jer su oni pripadali glavarskom sloju, u miru su bili sudije i upravitelji, a u ratu komandanti i ratnici. Tokom čitavog života crnogorski sveštenici su se ponašali drugačije od klera u drugim društvima, oni su najmanje bili religiozni empiristi, manje su upražnjavali vjerske rituale, njihova služba Bogu ogleдалa se u borbi za Crnu Goru, njenu samostalnost i slobodu. Crnogorski pop je manje razumio crkvene, a znato više državne i vojne stvari. Bio je branič crkve i plemena do posljednjeg atoma svoje snage i života, ali nije bio onaj koji je religiju upražnjavao u svom pojavnom obliku.

*Crnogorski sveštenici borci
za pravo, čast i slobodu Crne Gore*

Privrženost idealu crnogorske države i nezavisnosti crnogorski sveštenici su pokazali i u Božićnom ustanku 1919. godine kada se nijesu složili sa gubitkom crnogorskog imena. Među istaknutim pristalicama crnogorske posebnosti i borcima za pravo, čast i slobodu Crne Gore ali i protivnicima ukidanja Crnogorske pravoslavne crkve sa njenim autokefalnim atributima, bili su sveštenici koji su ujedno bili i poznati junaci u balkanskim 1912-1913. godine i Prvom svjetskom ratu 1914-1916. godine. Od onih koji su bili u emigraciji i u sastavu crnogorske vojske u Gaeti 1919-1921. godine jedan od najistaknutijih je arhimandirt Nikodim Janjušević koji je od strane crnogorske vlade u egzilu, u skladu sa svojim crkvenim statusom, proizveden u čin komandira crnogorske vojske.

Arhimandrit Nikodim Janjušević u čin rezervnog komandira proizveden je 28. juna 1928. godine, a 9. jula 1920. godine odlikovan je Obilića medaljom u znak priznanja za osobitu hrabrost koju je pokazao 1918, 1919. i 1920. godine od strane kralja Nikole. Zatim protojerej i komandir Anto Jakšić, protojerej i komandir Ilija Kapa, teolog i komandir Milo Kapa, a tu su i oficir Filaret Koprivica, zatim oficiri, a kasnije crnogorski sveštenici kapetan Petar Kapa, potporučnik Pavić Keković i potporučnik Miloš Turčinović. U emigraciji su najkativniji bili arhimandrit i rezervni komandir Nikodim Janjušević koji je nakon Italije otišao Sjedinjene Američke Države i organizovao dijecezu Crnogorske pravoslavne crkve. U SAD organizovao je pravoslavni crkveni život sve do 1926. godine, o čemu postoje sačuvana dokumenta o krštenju itd. U SAD je bio jedno vrijeme predsjednik udruženja „Crnogorci do smrti“, a objavljivao je i pisma i brojne apele za skretanje pažnje na crnogorsko pitanje u listu crnogorske političke emigracije iz Detroita. U pismima poručivao je: „*Crna Gora danas stoji na Crnogorcima u Americi i u unutrašnjosti naše domovine. Svaki onaj Crnogorac koji svjesno ili nesvjesno stvara razdor među braćom Crnogorcima, baca kamenjem na svoju majku Otadžbinu, i čini time najveći grijeh. Koji jedan smrtan čovjek može učinjati, za koga će kad tad odggovarati Bogu i narodu. Zato vas ponovo Bogom kumim i krvlju one Vaše braće, koja su pala po planinama crnogorskim, u odbrani naših sveinja, stupimo svi u jedno bratsko kolo i radimo složno i bratski na oslobođenju naše Otadžbine. Mi svi Crnogorci koi smo digli ustanak i koji smo se borili kroz Crnu Goru, i koji se dan današnji bore s puškom u ruci; mi se svi borimo za jedinjenje, ali braćo, časno ujedinjenje i sa svojim pravima u jednstvu sa našim svetim barjakom, krinom, tradicijom, slavnom i zlatnom istojom itd. Zato smo se borili, i zato ćemo se i boriti do potonje kapi krvi..*“ Protojerej i komandir Anto Jakišić (rođen 1880.)

koji se pridružio borcima za pravo, čast i slobodu Crne Gore. Jedno vrijeme službovao je u Francuskoj na kraljevom dvoru u egzilu kao dvorski sveštenik, kako je prenosio tadašnji „Glas Crnogorca“ u br. 79. jedan od rijetkih koji je ostao uz obespravljenu Crnu Goru. Putem „Glasa Crnogorca“ proto Jakšić je apelovao na Hercegovce da niko ne dozvoli da ih zavade sa braćom Crnogorcima, već da stanu uz crnogorskog kralja i vladu. U tom apelu navodi: *„Da bi se onemogućio nebratski i nesrpski rad Pašićevih plaćenih agenata u Americi, koji idu za tim da zavade američke Crnogorce i Hercegovce, ja molim svoju braću Hercegovce, koji se nalaze u Francuskoj, Italiji, Švajcarskoj itd, a koji imaju svoj crnogorski pasoš da svoju adresu upute administraciji Glasu Crnogorca.“* Njegov poziv imao je efekta na to da se par stotina Hercegovaca priključi borcima za pravo, čast i slobodu Crne Gore. Ubrzo se priključio sa suprugom crnogorskoj vojsci u Gaeti đe se nalazio na dužnosti vojnog sveštenika prvo u činu potpoučnika, a kasnije je avazovan u rezervnog komandira shodno svom svještenučkom statusu. Iz jednog arhivskog dokumenta vidi se da je proto Jakišić bio aktivan i na razvoj Crnogorske crkve u Americi, jer generalni konzul Crne Gore u Rimu, Veljko Ramadanović upućuje 20. decembra 1919. godine zamolnicu preko Komande crnogorskih trupa u Gaeti da proto Jakšić izvijesti Kraljevsku vladu o stanju „naše Crkve u Americi“.³⁶ Nakon rasformiranja crnogorske vojske u Italiji, proto Jakšić ostao je da živi i djeluje u Italiji, u Bergamu i San Remu, uključujući se u radu Udruženja za odbranu slobode Crne Gore. Osveštao je rad ovog udruženja u Bergamu 8. februara 1925. godine.³⁷ Stari sveštenik iz sveštenučke porodice bio je i

---

³⁶ DACG, Generalni konzulat u Rimu – Komandi crnogorskih trupa u Gaeti, broj 2763 od 20. decembra 1919. godine.

³⁷ Rastoder, Šerbo, *Crne Gora u egzilu*, tom I, Istoriji instituta Crne Gore, Podgorica, 2004, str. 89.

protojerej i komandir Ilija popa Steva Kapa (1860-1922) koji je bio i član Glavnog štaba crnogorske vojske u Gaeti 1919-1921. godine. Komandir Kapa je činodejstvovao prilikom sahrane kralja Nikole marta 1921. godine u San Remu, kao i prilikom svih sahrana crnogorskih vojnika u Italiji. Kad je došlo do podjele na protivnike i pristalice Jovana Plamenca u Italiji, proto Kapa je bio u protivnike Jovana Plamenca, a zagovornike strane kraljice Milene i generala Anta Gvozdenućića. U crnogorskoj vojsci u emigraciji bio je glavni sveštenik, koji je imao vojni čin ali je uvijek nosio crnogorsku kapu i sveštenečke mantije. Veoma aktivan u emigrantskim krugovima je bio i đakon Kosto Lučić, delegat Crnogorskog Crvenog krsta, koji je pisao brošure i apele za vaspostavu Crne Gore. U njegovom govoru održanom u dobrotvorne svrhe u Rimu 26. januara 1919. godine između ostalog navodi se: „*Neka nas, gospodo, Srbi ostave; naše oštre crnogorske stijenje nijesu za njih. Za njih nikada nijesu prolili ni kap svoje krvi, nikada im nijesu pružili nikakvu vrijednu i iskrenu pomoć. Ipak došli su, ne s bratskom pomoći, nego s bombama i mitraljezima, da bi nas pokorili i pružili nam, po njihovom mišljenju, veću sreću od one koju mi sami sebi želimo. Odlazite, dakle, gospodo Srbi, iz naše kuće! Imate posla i u svojoj, gdje vas čekaju mnogi poslovi, teškoće i nesreće žrtvovanog srpskog naroda, od koga mi Crnogorci, nijesmo nikada bili, niti smo uvrijeđeni, staviše, uvijek smo osjećali i osjećamo prema tom narodu ljubav, prijateljstvo i bratstvo, koji su na nesreću danas poprskani bratskom krvlju, usljed glupe i prepotentne politike njegovih aktuelnih predstavnika.*“³⁸

Od onih crnogorskih sveštenika koji su ostali u Crnoj Gori, a koji su ustali za pravo, čast i slobodu Crne Gore ističu se: arhimandrit Maksim Pavićević (tamnovao u zatvoru “Jusovača” u Podgorici), protojerej Simo Martinović, arhijerejski zamjenik, zatim protojerej Ilija Jovićević, protojerej Jovan Jovetić, Ivo

³⁸ Isto, tom II, str. 37–38.

Ban, Petar Vuković, Bogdan Burić, Luka Pekić, Pavle Rajković, Marko Plamenac, Ljubomir Nikolić, Đorđije Milić, Mirko Dragović, jeromonah Vasilije Dragović itd. Kao mladić u Božićnom ustanku učestvovao je i kasnije protojerej Mihailo Borozan autor memoara. Neki od ovih u toku Drugog svjetskog rata 1941-1945. godine stali su na stranu zelenaškog pokreta pod vođstvom brigadira Krsta Popovića, dok je jedan dio sa simpatijama gledao na partizanski pokret ili uzeo aktivno učešće u Narodnooslobodilačkoj borbi, a nekoliko njih završilo je u četničkim redovima. Protojerej Simo Martinović kao fidealista bio je član Privremenog administrativnog komiteta u aprilu 1941. godine, kao i član Predsjedništva Petrovdanskog sabora 12. jula 1941. godine, da bi kasnije postao simpatizer NOP-a zbog čega je vršen pritisak na njega os strane italijanskih vlasti. Pop Miloš Turčinović je bio član nacionalnih odbora i saradnik brigadira Krsta Popovića, slična situacija je i sa popom Đorđem Milićem, koji je kasnije hapšen u zatvoru na Cetinju, i kad su stražari htjeli da mu obriju bradu lakonski im je odgovorio: „*Glavu dajem bradu ne dajem*“.

Crnogorsko sveštenstvo u borbi protiv okupatora u Drugom svjetskom ratu

Iako je crkva po prirodi stvari bila konfrotirana idejama KPJ pod kojim je vođena narodnooslobodilačka borba u Crnoj Gori i Jugoslaviji, jedan dio crnogorskih sveštenika uvidjeviši da je to jedini mogući vid borbe za oslobođenje zemlje priključio se parizanskom pokretu, na njega sa simpatijama gledao i učestvovao je u narodnom otporu. Njihov broj u odnosu na ukupno sveštenstvo koje je podržalo kvislinške pokrete ili ostalo pasivno je daleko manji, ali njihova uloga je zapažana. Prvi otpor sveštenika prema zvaničnom stavu Crnogorske mitropolije SPC, kojoj su pripadali vidimo u odbijaju sveštenika

Markovića i Popovića da služe prilikom posjete italijanskog kralja Vitoria Emanuela Cetinju u aprilu 1941. godine. Još od prvih dana rata sveštenici koji su se odlučili za aktivnu borbu protiv okupatora i domaćih saradnika, organizovali su se među sobom i pokušali da pošalju poruku da među klerom postoje ljudi kojima je oslobođenje zemlje preče od svega. Sveštenici iz Crne Gore i Boke koji su bili pristalice NOP, organizovali su 16. juna 1942. godine na Tjentištu kod Foče skupštinu sa koje su uputili poslanicu svjешtenstvu i čitavom narodu Crne Gore i Boke pozivajući ih na borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Članovi ove skupštine bili su: Protojerej Jovan Žugić iz Nikšića, protojerej Mirčeta Golović iz Nikšića, sveštenik Blažo Marković, isljedni sudija Crkvenog suda sa Cetinja i Đorđije Kalezić sveštenik iz Bjelopavlića. U ovom Pozivu grupe sveštenika navodi se sljedeće:³⁹

Po prestanku dinastije Crnojevića u Crnoj Gori, sveštenstvo je na sebe primilo ulogu vođstva svoga naroda i dostojanstveno ga vodilo kroz pestogodišnje borbe protiv azijskih zavojevača, boreći se za krst časni i slobodu zlatnu.

Svijetli primjeri iz tih borbi, sv. Petar cetinskog, vladike Rada i mnogih drugih sveštenika, koji su u tim borbama imali velikih zasluga i uspjeha, dali su postrek mnogobrojnom današnjem sveštenstvu, da u vremenu nacrnje okupacije našega naroda od strane diviljih fašističko-imperijalističkih hordi, ustane s puškom u ruci i bori se u redovima svog naroda protiv okupatora i njegovih slugu. No nažalost nije otišlo ovim putem cjelokupno sveštenstvo, već se jedan broj primio sramne uloge i postao saradnik i sluga morskog okupatora, kao špijun ili razbijač narodne borbe.

---

³⁹ Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom III, knjiga 4, Borbe u Crnoj Gori, Vojnoizdavački zavod "Vojno delo", Beograd, 1953, str. 368-370.

Mi sveštenci i narodni borci, odričemo se takvih sveštenika, bili oni arhijerejski crkvenojerarski činovnici ili parohijski sveštenici, jer su izdajnici svoga naroda i svoga staleža. Ne priznajemo vlast nadležnih arhijereja, koji su u ma kakvoj saradnji sa okupatorima, dok ne dokažu da nijesu bili narodni izdajnici.

Narodno-oslobodilačka borba nije partiska borba, već borba časnog i poštenog naroda Crne Gore i Boke, koji je ustao da se bori do istrebljenja protiv okupatora i njegovih slugu, narodnih izdajnika: Nedića, Mihailovića, Stanišića, Drljevića, Krsta Popovića i mnogih drugih, koji su za pare i vlast prodali svoj narod našim vječnim neprijateljima vjerskim i nacionalnim. Današnja borba vodi se radi vjerske i nacionalne slobode, a protiv svake hegemonije. Mi ne pitamo, ko se nalazi na njenom čelu, jer se borba vodi za narodnu slobodu. U redovima borbe ima pravo svrstavanja svaki časni i poštenu Crnogorac i Bokelj, bez obzira na partisku pripadnost.

Sa ove skupštine obraćamo se braći sveštenicima, koji su internirani ili zatvoreni, da dostojanstveno sačekuju dan opšte narodne slobode. Njihovo je stradanje znak njihovog dostojanstva i doraslosti za sveštencički stalež.

Obraćamo se i onima koji su skrenuli sa pravog puta, s puta narodnih sveštenika, primivši okupatorsko oružje i sa njima ubijaju svoje parohijane. Mi pitamo te nazovi sveštenike, da li je taj njihov rad u duhu H ristove nauke, u duhu Hrišćanskog morala, u duhu sveštencičkog staleža i njegovih tradicija i u duhu časti i poštenja Crnogorskog naroda. Ne, jer naše sveštenstvo uvijek je bilo pionir narodne slobode, a nikada izdajnik svoga naroda. Sjetite se riječi našeg genija vladike Rada, kad je rekao Crnogorcima saradnicima ondašnjih Turaka; „Povukušte nam obraz grde – Junačkoga ne znaju poštenja – Mrznij su mi oni nego Turci – Kad im ližu kao paščad sahanu.“

Sjetite se ovih riječi, jer će vam nemoguće dalje biti, da blagosiljate one koje iz okupatorskih pušaka gađate. Zar se ne

bojite Boga i naroda? Zar za takav izdajnički rad ne očekujete Božji i narodni sud. Pokajte se u posljednjem času kao razbojnik na krstu, radi sebe, radi ugleda i prestiža staleža kojem pripadate, dok nije kasno.

Obraćamo se našem narodu, da prekine dalje slušati lažna obećanja izdajnika Crne Gore i Boke, tako da prekine svaku dalju saradnju s njima, oružje koje je primljeno od okupatora neka opere ljagu na taj način što će likvidirati sve izdajnike i svrstati se u redovima narodno-oslobodilačke borbe, koja se vodi za slobodu, slavu i ponos Crne Gore.

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

U ovom pozivu izložena je suština i istorijski karakter uloge sveštenika u Crnoj Gori, ali i zauzet jasan stav prema djelovanju sveštenika koji su otišli u kvislinške redove.

Naredni važan događaj bila je Konferencija pravoslavnih sveštenika (bogoslova, teologa i drugih) održana 17. februara 1944. godine u Kolašinu sa oslobođene teritorije Crne Gore i Boke. Na ovoj konferenciji se diskutovalo o ulozi narodnog sveštenstva i crkve u NOB-u. Crnogorski sveštenici su i sa ovog skupa uputili proglas narodu sa pozivom da stupa u borbu protiv okupatora i domaćih izjadnika. Na kraju rata u Nikšiću je 14. maja 1945. godine održana dvodnevna skupština pravoslavnog sveštenstva Crne Gore i Boke koja je izrazila saradnju sa organima narodne vlasti.

Pravoslavni sveštenici i bogoslovi su 15. novembra 1942. godine u Jaencima kod Bosanske Krupe pdržali skupštinu sa koje su pozvali narod da se priključi narodnooslobodilačkoj borbi. Ova skupština bila je zapravo preteča kasnijeg Saveza udurženja pravoslavnog sveštenstva Jugoslavije. Među sveštenicima iz Crne Gore potpisnicima tzv. Jaseničke poslanice 15. novembar 1942 nalaze se vjerski referenti vojni jedinica: Vlado Zečević, vjerski referent Vrhovnog štaba, Blažo

Marković, crkveni sudija na Cetinju i vjerski referent 1. brigade, Vidak Drakić, vjerski referent 10. hercegovačke brigade, Jeromonah Rufim Žižić, vjerski referent 2. brigade, student teologije Mato Antunović, vjerski referent 5. crnogorske brigade, student teologije Veselin Koprivica, vjerski referent 5. crnogorske brigade. Božićnu čestitku narodima Jugoslavije uputilo je 22 sveštenika od čega gotovo njih trećina su bili iz Crne Gore i to: protostavrofor Jagoš Simonović, član ABNOJ-a i vjerski referent 2. udarne brigade, proto Jovo Radović, član i vjerski referent Antifašističkog vijeća NO Crne Gore i Boke, pop Vlado Zečević, povjerenik Nacionalnog komiteta Jugoslavije za unutrašnje poslove, pop Blažo Marković, član AVNOJ-a i vjerski referent Trećeg korpusa, pop Vidak Drakić, član Glavnog štaba Crne Gore i Boke, jeromonah Rufim Žižić, vjerski referent Srbijanske brigade i pop Đorđe Kalezić, član Zemaljskog antifašističkog vijeća NO Crne Gore i Boke. Značajan dio sveštenika je bio spriječen da učestvuje u pripremi i potpisivanju ove čestitke usljed ratnih prilika, kao i oni sa okupiranih teritorija. Dio teksta ove čestitke glasi:

„Pravoslavni sveštenici, vjerski referenti Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, i sveštenici sa oslobođenih teritorija čestitaju božićne praznike svima Srbima, Makedoncima, Crnogorcima, kao i i ostalim pravoslavicima širom Jugoslavije i radnosno ih pozdravljaju.

Valjda nikada kao danas nije stvarnost Hristovog rođenja bila bliža hrišćanskim narodima. Treći Božić slave narodi Jugoslavije na zgarištima popaljenim domovima, živeći u zgradama zajedno sa stokom, živeći po šumama i planinama, po izbama i pećinama, deljeći skrovišta zajedno sa divljim zverima. Divlje zveri postale su manje opasne od pobesnelih njemačkih okupatora i njihovih pomagača, italijanskih fašista, bugarskih okupatorskih trupa, ustaških i četničkih pomagača. Kao što se sin božiji Isus Hristos rodio u mukama i pod teškim uslovima i

kao što se milioni dece u Jugoslaviji rađaju mukotrpno, tako se i Nova Jugoslavija rađa u mucu, trpljenju, zimi i gladi, rađa se u krvi naboljih sinova i kćerki naroda Jugoslavije.

U ovom svetu otadžbinskim oslobodilačkom ratu postignuto je oružano bratstvo naroda Jugoslavije između pripadnika rimokatoličke, pravoslavne i muslimanske vere. Na nama sveštinicima sviju vera u Jugoslaviji leži velika i odgovorna dužnost da ovo stečeno narodno blago sazdano u ovome ratu sačuvamo, proširimo i produbimo.

Pozivamo sve verske predstavnike, kao i svetovnjake, sviju vera koji stoje po strani da se priključe narodnooslobodilačkom pokretu. Ne boriti se protiv zla fašizma znači pomagati neprijatelju, okupatora i njegove sluge. Istovremeno pozdravljamo sve sveštenoslužitelje sviju vera na oslobođenoj okupiranoj teritoriji, koji svojim radom pomažu narodnooslobodilačku borbu i ublažavaju muke, patnje i stradanje naroda. Posebno pozdravljamo poglavara pravoslavne crkve u Jugoslaviji, Njegovu Svetost Patrijarha Gavrila i želimo mu od Boga zdravlje i snage da izdrži stradanje u fašističkom logoru i da dočeka dan slobode, koji je vrlo blizu. Pozdravljamo i čestitamo Božićne praznike svim Jugoslovenima koji žive u Engleskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i sve one širom sveta koji rečju i delom pomažu oslobodilčaku borbu naroda Jugoslavije. Pozdravljamo i čestitamo Hristovo rođenje pravoslavnom bratskom narodu i sveštenstvu Sovjetske Rusije.

Narodi Jugoslavije, uzdajući se sa punim opravdanjem u svoju Narodno- oslobodilačku vojsku i partizanske odrede dočekuju i slave poslednji Božić u ratu, s verom u skorbu pobeđu i konačno oslobođenje, i pozdravljaju:

HRISTOS SE RODI!

U Drugom svjetskom ratu 1941–1945. godine sa teritorije Crne Gore na strani NOP, kao njegove pristalice i simpatizeri, u

borbama ili zatvorima poginulo je i stradalo više crnogorskih svještenka (26), dok je njih 18 na početku rata bilo internirano u logore. Paroh konadžijski Marko Borozan (1903–1944) sa Bokova od prvih dana ustanka tijesno je saradivao sa NOP-om, propovijedajući borbu protiv okupatora. Na zasijedanje CASNO-a pozvan je 1943. godine međutim nakon održane konferencije na Velestovu nije uspio da se probije do Kolašina zbog ratnih okolnosti. Od strane okupatora uhapšen je u decembru 1943. godine. Strijeljan je sa još devet lica d strane Njemaca u zoru 20. jula 1944. godine. Paroh kavadarski Marinko Vujinović (1908–1943) rođen u Župi Nikšičkoj, nakon što su ga Bugari protjerali vratio se u Crnu Goru i učestvovao u pripremama za ustanak. Početkom 1942. godine uhvaćen je kako iznosi sanitetski materijal partizanima na slobodnoj teritoriji od strane italijanskih vlasti. Nakon kratkog boravka u nikšićkom zatvoru interniran je u logor u Kavaja, a zatim u logor u Baru. Kako je ostao uz NOP, odveden je u Danilovgrad i strijeljan je 25. juna 1943. godine na Šarenoj ploči od strane italijanskih vlasti.⁴⁰ Protojerej Mirčeta Golović (1883–1943) rođen u Pošćenju kod Nikšića učestvovao je u balkanskim i Prvom svjetskom ratu kao bataljonski sveštenik. Sa čitavom porodicom učestvovao je u NOP-u, hapšen je od strane četnika i italijanskih vlasti. Poginuo je tokom Pete ofanzive u borbama na Sutjesci juna 1943. godine.⁴¹ Paroh u Sremu Blažo Golubović (1910–1942) rođen je u Orahovu kod Šavnika, pretučen je od strane NDH vlasti i protjeran je u Beograd, da bi preminuo 31. marta 1942. godine od posljedica zlostavljanja.⁴² Paroh u Despotovcu Damjan Damjanović (1909–1943), rođen je

---

⁴⁰ *Spomenica pravoslavnih sveštenika, žrtava fašističkog terora i palih u Narodnooslobodilačkoj borbi*, Savez udruženja pravoslavnog sveštenstva FNRI, Beograd, 1960, str. 50.

⁴¹ Isto, str. 58.

⁴² Isto, str. 60.

u Podgorici, strijeljan je od strane Ljotićevaca 17. oktobra 1943. godine jer je kritikovao njihovu saradnju sa okupatorom.⁴³ Savo Đukanović (1911–1942) rođen u Velimlju bio je asistent na Bogoslovskom fakultetu u Beogradu. U 13-julskom ustanku 1941. godine bio je jedan od prvih organizatora u svom kraju, kao borac i rukovodilac učestvovao je u Pljevaljskog bici. Uhapšen je i strijeljan na planini Simunja 14. jula 1942. godine od strane kvislinga. Sveštenik Jovan-Jole Mitrov Zec (1912–1941) rođen u Poborima, od 1941. godine jedan od organizatora ustanka u zapadnoj Slavoniji, obrijao je bradu, skinuo mantije i krenuo u oružanu borbu.⁴⁴ U KPJ primljen je novembra 1941. godine, prvi je komandir Psunjskog partizanskog voda, sa kojom je učestvovao u oktobru 1941. godine i u napadu na opštinsku zgradu u Rajčićima. Kao borac, a kasije i komandir partizanske grupe učestvovao je u više partizanskih akcija u borbi sa okupacionim snagama, a izvršavajući ratni zadatak probijao se punih 19 sati kroz visoki snijeg.⁴⁵ Poginuo je na čelu partizanske grupe koja je pošla da uništi neprijateljski puškomitraljez na mostu u blizini sela Ožegovci 23. decembra 1941. godine. Sveštenik Ratimir Janković (1915–1941) rođen je u Pljevljima, tokom bitke na Pljevljima pomagao je partizane, sakrivao ih i svojoj kući, zbog čega je uhapšen od strane italijanske vojske i strijeljan 3. decembra 1941. godine na Senjaku.⁴⁶ Paroh riječko-obodski Bogić Jovićević (1901–1941) rođen je na Obodu na Rijeci Crnojevića, učestvovao je sa puškom u ruci u 13-julskom ustanku. Supruga Danica, sinovi Milan i Živko i kćerke Olivera i Roksanda odvedeni su u logor Klos. Pop Bogić je uhapšen i strijeljan 19. jula 1941. godine. Na

⁴³ Isto, str. 60–61.

⁴⁴ Stanišić, Milija, *Kadrovi revolucije*, Instorijski institut SR Crne Gore, Titograd, 1984, str. 370.

⁴⁵ *Spomenica pravoslavni sveštenika.....*, str. 73.

⁴⁶ Isto, str. 79.

pritiske i provokacije kvislinga odgovorio je: „*Ja pljujem na takve izrode i nevaljalice kao što si ti, a svjesno i drage volje sam pošao sa braćom u ovu svetu borbu koju vodi crnogorski narod*“.⁴⁷ Njegov otac protojerej Mihailo-Milo Jovičević (1952–1942) bio je učesnik balkanskih i Prvog svjetskog rata, nosilac više crnogorskih odlikovanja, po izbijanju julskog ustanka interniran je u logoru u Albaniju, a ubrzo po povratku preminuo je početkom 1942. godine od posljedica stradanja. Sva porodica prota Mila je učestvovala u NOP-u, četiri sina su mu poginula u borbama protiv okupatora, a peti je ostao teži ratni invalid. Sveštenik Novak Koljenšić (1901–1942) rođen u Bjelopavličima, učesnik je 13-julskog ustanka 1941. godine, poginuo je kao partizan u jednoj borbi protiv italijanske vojske marta 1942. godine.⁴⁸ Paroh ceklinsko-dobrski Đorđije Krcunović (1909–1942) rođen je u Podgorici, učestvovao je kao partizan u borbama protiv italijanske vojske, dva put je zatvaran i mučen, umoren je 14. decembra 1942. godine.⁴⁹ Sveštenik Miladin Minić (1913–1941) rođen je u Pljevljima, ubijen je 27. aprila 1941. godine od strane pripadnika NDH. Sveštenik jeromonah Marko Popović (1896–1943) rođen je u Slatini, sa svojim sinovcem od 15 godina odveden je u zatvor u Loznici, potom u Šabcu, a zatim je interniran u logor Mathauzen, da bi u Guzenu bio umoren glađu i teškim fizičkim radom i spaljen u krematorijumu 1. novembra 1943. godine.⁵⁰ Boško Popović (1900–1942) sveštenik iz poznate popovske loze rođen u Dragovoljčima kod Nikšića, učestvovao je u julskom ustnaku, kao i drugim akcijama rušenja puteva i mostova, uhvaćen je i strijeljan od strane četnika 17. juna 1942. godine čime se ugasila ova porodica.⁵¹ Sveštenik Simo Popović (1899–1943) bio je

---

⁴⁷ Isto, str. 81.

⁴⁸ Isto, str. 86.

⁴⁹ Isto, str. 87.

⁵⁰ Isto, str. 116.

⁵¹ Isto, str. 118. Njegov otac pop Milovan strijeljan je od strane

paroh kosorski, rođen je na Medunu, od prvog dana ustanka je u borbi protiv okupatora, nakon povlačenja partizana u Bosni, uhvaćen je od italijanskih i kvislinških vlasti i zatvoren u Podgorici. Tokom tamnovanja pokazao je nepopuštljivost prema četničkim ponudama i provokacijama, a njegovo držanje i danas se pamti i o njemu sa poštovanjem govori. Strijeljan je od strane Italijana 25. juna 1943. godine kao čovjek i junak koji prezire smrt. Kasnije je napisan pozorišni komad koji govori o njegovoj hrabrosti.⁵² Diplomirani teolog Milo Perov Radulović (1917–1942) rođen je u Rovcima, učesnik je 13-julskog ustanka 1941. godine, a ubrzo je postao komandir partizanske čete, kao i sekretar novoformirane partijske ćelije u Rovcima. Politički komesar bataljona u Komskom odredu bio je od njegovog formiranja do kraja januara 1942. godine kada je postavljen za komandanta Donjomoračko-rovačkog bataljona koji je ušao u sastav Kombinovanog NOP odreda „Radomir Mitrović“. Poginuo je na čelu bataljona u borbi sa četnicima 24. januara.⁵³ Sveštenik Mirko Roganović (1906–1943) je rođen u Spuzū, jedno vrijeme je bio arhijerejski zamjenik u Tetovu, đe je 1943. goidine uhapšen od strane albanske policije i po naređenju njemačkih vlasti sa grupom građana sproveden za Skoplje. Na putu za Vladičin Han skinut je sa voza i nakon mučenja ubijen 1. novembra 1943. godine.⁵⁴ Stari paroh iz Pive, Joko Sočica zapaljen je od strane njemačke vojske u kući sa ženom, snahom i četvoro unučadi. Sveštenik Cjetko Stanišić iz Vinića (1894–1943), učesnik je balkanskih i Prvog svjetkog rata, za vrijeme austrougarske okupacije hapšen je i interniran u logor u Mađarskoj odakle se vratio krajem 1918. godine. Od prvog dana ustanka 1941. godine je aktivan u borbi protiv okupatora, zbog austrougarskih vlasti u Prvom svjetskom ratu u blizini Nikšića đe mu je i podognut spomeni. Njegova kuća dala je 25 sveštenika.

⁵² Isto, str. 120.

⁵³ Stanišić, Milija, *Rukovodeći kadrovi*, str. 242.

⁵⁴ *Spomenica pravoslavnih sveštenika...*, str. 127.

čega je u februaru 1942. godine interniran u Albaniji, a potom u logoru u Baru. Zbog čvrstog držanja u logoru izdvojen je sa desetericom zatvorenika pod optužbom da su partizanski štab u logoru. U logoru ga je posjetio njegov rođak Bajo Stanišić, četnički komandant koji ga je pitao: „*Otkud ti, pop, postade komunista*“ na što mu je pop Četko odgovorio „*Niti sam komunista, niti izdajnik kao ti*“. I pred italjanskim sudom imao je isto držanje, odbio je da revidira stav prema partizanima, kao i mogućnost za pomilovanje, poručivši svojoj porodici da za njega ne traže pomilovanje od okupatora. Zbog toga odveden je u Humce kod Cetinja sa još 20 drugova i strijeljan 25. juna 1943. godine. Sveštenik Stojan Stojanović (1911–1945) rođen je u Bjut Montani u SAD-u, u porodici crnogorskog pečalbara, od početka rata je pobornik borbe za oslobođenje, zatvaran je u Zrenjaninu, a 1944. godine interniran je u logor Mathauzen đe je ostao do kapitulacije Njemačke. Iznuren teškim stradanjem u njemačkom logoru preminio je 3. avgusta 1945. godine. Sveštenik Lazar Strugar (1906–1943) rođen je u Strugare na Gornjem Ceklinu, kao borac partizanskog odreda uhvaćen je od strane njemačke vojske, odveden u logor na Banjici i strijeljan juna 1943. godine.⁵⁵ Sveštenik Balgoje Talović (1914–1943) rođen je u Borkovićima kod Šavnika, kao paroh služio je u Ivanjici u Srbiji, kada su ga njemačke vlasti uhapsile i zatvorile u crkvi, nakon čega je odveden na prinudni radu u Kosovskoj Mitrovici odakle se posljednji put javio, iznuren mučenjem i radom umro je 5. maja 1943. godine.⁵⁶ Protođakon Vladimir Čejović rođen je u Crnoj Gori, službovao je u Mostaru kao sekretar Crkvenog suda, prilikom odvođenja bratstva manistira Žitomislići, zatekao se u manastiru i kao Crnogorac mogao je ostati, međutim rekao je: „*Ja hoću da idem sa svojom braćom*“. Iako je znao da ide u smrt ostao je vjeran svojim kolegama.

---

⁵⁵ Isto, str. 138.

⁵⁶ Isto, str. 139.

Odmah su bačeni u jamu i likvidirani. Sveštenik Andrija Šiljak (1898–1941), paroh boboski, rođen u Pljevljima, sa svojim parohijanima učestvovao je u partizanskom pokretu, prilikom napada na Pljevlja, italijanske vlasti su bile obaviještene o njegovoj podršci NOP-u, uhapsile su ga i strijeljale 3. decembra 1943. godine na Senjaku.⁵⁷ Sveštenik Blagota Đurović (1908–1945), paroh šobajički rođen u Bjelopavlićima, od prvog dana ustanka je na strani NOP-a, prilikom povlačenja partizana za Bosnu, uhapšen je i interniran za Italiju, odakle se vratio nakon njene kapitulacije i stupio u Narodnooslobodilačku vojsku u kojoj je imao čin kapetana, a bio je i nosilac partizanske „Spomenice 1941“. Odmah po povratku iz rata umro je 17. juna 1945. godine.

Pored onih koji su živote položili u borbi protiv okupatora kao aktivni borci ili kao žrtve fašističko-kvislinškog terora, jedan broj sveštenika imao je i odgovorene vojne, političke i partijske dužnosti u ratu i neposredno nakon rata. Među sveštenicima je bilo članova Vrhovnog štaba kao što je pop Vlado Zečević (kasnije ministar unutrašnjih poslova FNRJ), zatim komandanata bataljona, političkih komesara, komandira partizanskih četa, visokih oficira poput pukovnika popa Jagoša Simonovića i pukovnika popa Blaža Markovića, Đorđa Kalezića, kapetana i popova Đurovića i Žižića, zatim članova i funkcionera Narodnooslobodilačkih odbora ali i članova Komunističke partije. Jedan dio onih najkativnijih bili su vjerski referenti viši vojnih jedinica, brigada, divizija i korpusa. Interesantno je da je među pristalicama NOP-a uglavnom bilo i starije sveštenika još iz vremena Knjaževine i Kraljevine Crne Gore. U toku rata među studentima Bogoslovske škole na Cetinju postojale su jake simpatije prema Komunističkoj partiji i njihovoj borbi za slobodu, od 140 bogoslova čak njih 80 su bili simpatizeri SKOJ-a (među njima se nalazio Veselin Bulatović

⁵⁷ Isto, str. 149.

kasnije ministar unutrašnjih poslova). Većina njih pristupila je Narodnooslobodilačkom pokretu, neki od njih su poginuli u borbi, a neki su kasnije bili visoki funkcioneri u FNRJ.

Od aktivnih učesnika Narodnooslobodilačke borbe, vojnih i političkih funkcionera treba pomenuti sljedeće sveštenike – Sveštenik Blažo Savov Marković (1905–1949) rođen u Brijegama u Crmnici, od prvih ustaničkih dana aktivno je bio na strani NOP-a, već 1941. godine postao je prvi predsjednik Opštinskog Narodnooslobodilačkog odbora Crmnice, a potom i Sreskog odbora u Baru. Učesnik je Ostroške skupštine i Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Snadžaka juna 1942. godine. Od prvog dana formiranja proslavljenje Četvrte proleterske vrnogorske brigade bio je njen vjerski referent, zatim u vjerski referent u Prvoj proleterskog brigadi, a potom u Prvoj proleterskoj diviziji i Trećem korpusu. Na prvoj skupštini pravoslavnih sveštenika pripadnika NOP, novembra 1942. godine podnio je referat o radu sveštenika. Vijećnik je I i II zasijedanja AVNOJ-a, a član KPJ je od 1942. godine. Vjerski referent korpusa je bio od početka oktobra 1943. do decembra 1944. godine.⁵⁸ Iz rata je izašao kao pukovnik i nosilac partizanske „Spomenice 1941“. Sveštenik Đordije Mirov Kalezić rođen je 1911. godine u Sladojevo Kopito kod Dailovgrada, aktivan je učesnik 13-julskog ustanka 1941. godine, u jesen iste godine bio je predsjednik Sreskog Narodnooslobodilačkog fonda, a potom u organima narodne vlasti. U proljeće 1942. godine postavljen je za intendanta bataljona u Zetskom odred. Učestvovao je u onferenciji rodoljuba na Tjentištu u junu 1942. godne. Od početka 1943. godine bio je vjerski referent Treće divizije, a potom vijećnik na I zasijedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke, a od sredine 1944. godine član je Vjerske komisije CASNO-a. U članstvo KPJ-u

---

⁵⁸ Stanišić, Milija, *Kadrovi revolucije, Istorijski institut Crne Gore*, Titograd, 1984, str. 285.

primljen je 1942. godine. Jeromonah Rufim Grujičin Žižić (1900–1950), rođen u Bijeloj kod Šavnika za vrijeme 13-julskog ustanka 1941. godine stupio je u redove NOP-a, član KPJ je postao 1943. godine, vjerski referent brigade od septembra 1942. do 1943. godine.⁵⁹ Nosilac je partizanske „Spomenice 1941“, Ordena bratstva i jedinstva kao i Ordena za hrabrost. Rat je okončao kao kapetan, a zatim je bio u Vjerskoj komisiji Crne Gore. Sveštenik Vidak Božov Drakić rođen je 1908. godine u Mojanovcu kod Podgorice, aktivni je učesnik 13-julskog ustanka, a potom i borac u partizanskim jedinicama. U članstvo KPJ primljen je rano već u avgustu 1941. godine. Vjerski referent brigade je bio od jun do avgusta 1942. godine, a potom učesnik Konferencije rodoljuba. Zanimljivo je da se u redovima Pete crnogorske proletherske birigade borio sa svojom suprugom. Po formiranju Desete hercegovačke brigade bio je njen vjerski referent, a onda vjerski referent Pete i 11 krajiške brigade, a na kraju i vjerski referent bosanskog korpusa.⁶⁰ Protojerej Jovo Žugić (1884–1950) rođen na Mljetičku kod Šavnika, za vrijeme rada podržavao je NOP, a nako oslobođenja bio je član Narodooslobodilačkog odbora u Nikšiću. Protojerej-stavrofor Petar Kapa (1890–1957) rođen je na Ugnjima kod Cetinja, bio je kapetan crnogorske vojske u egzilu, a po povratku u zemlju 1922. godine primljen je u sveštenike. Zbog svog držanja u ratu, nakon oslobođenja postavljen je za člana Sreskog odbora u Cetinju, kao i člana Komisije za utvrđivanje ratne štete za Crnu Goru. Na skupštini sveštenika juna 1945. godine izabran je za predsjednika Udruženja pravoslavnog sveštenstva za Crnu Goru kao jedan od najuglednijih sveštenika. Pored crnogorskih odlikovanja u balkanskim ratovima, odlikovan je i Ordenom zasluga za narod, a 1956. godine priliom posjete crkvene delegacije Rusiji dobio je naprsni krst. Protojerej-stavrofor

---

⁵⁹ Isto, str. 152.

⁶⁰ Isto, str. 375.

Milan Mihailović (1879–1947) rođen je u Bjelopavlicima, tokom rata je bio penzioner, a podržavao je NOP zbog čega je jedno vrijeme bio interniran. Nakon oslobođenja postavljen je za člana Gradskog narodnooslobodilačkog odbora na Cetinju.⁶¹ Svještenik Radovan Milosavov Pavićević rođen je 1909. godine u Donjim Rsojevićima kod Dailovgrada, aktivan je učesnik 13-julskog ustanka, jedno vrijeme bio je zarobljen u četničkom zatvoru, da bi ponovo stupio u partizanske jedinice oktobra 1943. godine, kada je postavljen za vjerskog referenta Pete brigade do kraja 1944. godine.⁶² Sveštenik Gligorije Memedović (1879–1946) rođen je u Nikšiću, odlikovan je crvenim pasom za vrijeme knjaza Nikole. Za vrijeme Drugog svjetskog rata bio je na strani NOP-a, a prilikom oslobođenja Šavnika postavljen je za povjerenika za vjerska pitanja u Srezu šavničkom. Sveštenik Luka Radičević (1900–1957) rođen je u Podgorici, na početku rata 1941. godine interniran je u Albaniju, a zatim u Italiju gdje je ostao sve do njene kapitulacije. Po povratku iz Italije pristupio je Narodnooslobodilačkoj vojsci. Nakon rata bio službenik Sreskog odbora u Podgorici a odlikovan je Ordenom zasluga za narod. Protjerej Jovo Gligorijev Radović (1882–1956) rođen je u Crkvičkom Polju, za sveštenika je rukopoložen još 1904. godine, a 1918. godine bio je polsanik „Podgoričke skupštine“. Tokom rata nalazio se na slobodnoj teritoriji i pomagao je Narodnooslobodilačku vojsku, član je Izvršnog odbora ZABNO-a Crne Gore i Boke u novembru 1943. godine, kada je rukovodio vjerskim odsjekom, zatim je bio član Predsjedništva CASNO-a od jula 1944. godine, istovremeno je bio i šef odjeljenja za prosvjetu i predsjednik Komisije za vjerska pitanja NR Crne Gore. Kraj rata dočekao je kao član Predsjedništva Crnogorske narodne skupštine.⁶³ Odlikovan je Ordenom bratstva

---

⁶¹ Spomenica pravoslavnih sveštenika..., str. 166.

⁶² Stanišić, Milija, *Rukovodeći kadrovi*, str. 536-537

⁶³ Isto, str. 376.

i jedinstva i Ordenom zasluga za narod. Protojerej-stavrofor Jagoš Lazarev Simonović (1893–1946) rođen kod Kolašina završio je Bogoslovsko-učiteljsku školu na Cetinju u Kraljevini Crnoj Gori, bio je paroh i arhijerejski namjesnik u Kolašinu. Od jula 1941. godine pristupio je Narodnooslobodilačkoj vojsci i borio se u njenim redovima sve do kraja rata. Učesnik je Ostroške skupštine i Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942. godine. Na dan formiranja Četvrte proleterske borgade u njenom je stroju sa dva svoja sina. Obavljao je razne dužnosti, bio je vjerski referent brigade od juna 1942. do oktobra 1943. godine, član AVNOJ-a i Komisije za vjerska pitanja, poslanik CASNO-a. U članstvo KPJ primljen je 1944. godine.⁶⁴ Kao pukovnik NOVJ-a nosilac je partizanske „Spomenice 1941“, Ordena oslobođenj i Ordena bratstva i jedinstva. Protojerej-atavrofor Đorđije Šekularac (1881-1946) rođen je u Kulikućama kod Berana, za vrijeme balkanskih ratova učestvovao je u sastavu crnogorske vojske zbog čega je odlikovan više puta. Za vrijeme Drugog svjetskog rata je bio interniran jer mu je sva porodica pripadala NOP, a svi sinovi su mu poginuli u Narodnooslobodilačkoj borbi. Na slobodnu teritoriju izašao je 1944. godine i bio je član Glavnog odbora Crvenog krsta u Crnoj Gori.

Nakon oslobođenja u junu 1945. godine formirano je Udruženje sveštenika Crne Gore koje je bilo sastavljeno od pristalica i simpatizera NOP-a. Za prvog predsjednika ovog uduženja izabran je protojerej Petar Kapa, a za sekretara pop Đorđe Kalezić. Interesantno je da je ovo udruženje pripremilo crkveni kalendar za 1945. godinu na čijoj naslovnoj strani se nalazi crvena petokraka, a na prvim listovima fotografije Staljina i Tita sa parolom „Smrt fašizmu, sloboda narodu“. U okviru državnih institucija još od ratnih vremena formirana je Vjerska komisija koja se bavila pitanjima vjere i religije čiji je

---

⁶⁴ Isto, str. 339.

---

prvi rukovodilac bio pop Jovo Radović, a nakon rata pop Đorđe Kalezić, a članovi najugledniji sveštenici koji su se borili protiv okupatora.

Podugačak je spisak svih crnogorskih sveštenika koju su viševjekovnim ratovima, borbama i bojevima sa krstom i sabljom u ruci stajali na braniku nezavisnosti i slobode Crne Gore. Svojim popstupcima ostavili su trajan pečat u crnogorskoj istoriji, stavljajući Crnu Goru ispred sebe i ispred svog osnovnog zanimanja, ostavljali su mantije, a uzimali toke i oružje kad kod je bilo potrebno boriti se za svoju otadžbinu – Crnu Goru.